

Renesansna ideja vladara u filozofskim spisima (Niccolo Machiavelli, Erazmo Roterdamski, Faust Vrančić)

Vesely, Lucijan

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:162629>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-15**



Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)





SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKH STUDIJA

Lucijan Vesely

**Renesansna ideja vladara u filozofskim
spisima (Niccolo Machiavelli, Erazmo
Roterdamski, Faust Vrančić)**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.



SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA FILOZOFIJU I KULTUROLOGIJU

LUCIJAN VESELY

**Renesansna ideja vladara u filozofskim spisima
(Niccolo Machiavelli, Erazmo Roterdamski,
Faust Vrančić)**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Pavo Barišić

Zagreb, 2023.

Renesansna ideja vladara u filozofskim spisima (Niccolo Machiavelli, Erazmo Roterdamski, Faust Vrančić)

Renaissance ideas of rulers in philosophical writings (Niccolo Machiavelli, Erasmus of Rotterdam, Faust Vrančić)

Sažetak

Osobine koje dostojan vladar mora imati mijenjale su se tijekom stoljeća, no neke su stvari ipak ostale iste. Razni filozofi, pa i sami vladari, pisali su djela namijenjena sadašnjim ili budućim vladarima, nazivanim i „ogledalima za vladara“. Uzimajući spise renesansnih filozofa koji su pisani o vladarima ili za njih, razmotrit ćemo i usporediti sličnosti i razlike tih spisa. Rad će prikazati, objasniti te kritički obraditi djela Niccola Machiavellija, Erazma Roterdamskog i Fausta Vrančića.

Ključne riječi: renesansa, ogledalo za vladara, politička filozofija, Niccolo Machiavelli, Erazmo Roterdamski, Faust Vrančić

Summary

The qualities that a worthy ruler must possess have changed over the centuries. However, some things have remained the same. Various philosophers, even the rulers themselves, wrote works intended for current or future rulers, also called "mirrors for the prince". Taking the writings of Renaissance philosophers written about or for rulers, we will consider and compare similarities and differences of these writings. This paper will present, explain and critically reassess the works of Niccolo Machiavelli, Erasmus of Rotterdam and Faustus Verantius.

Key words: Renaissance, mirror for princes, political philosophy, Niccolo Machiavelli, Erasmus of Rotterdam, Faustus Verantius

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Određenje renesanse	2
3. Ogledala za vladare	6
4. Baldesar Castiglione i njegov „ <i>Dvoranin</i> “	11
5. Niccolò Machiavelli i njegov „ <i>Vladar</i> “	13
6. Erazmo Roterdamski i njegov „ <i>Kršćanski vladar</i> “	23
7. Faust Vrančić i njegovih „ <i>10 zapovijedi za vladara</i> “	30
8. Zaključak	36
Literatura	38

1. Uvod

Ovaj rad ćemo posvetiti razmatranju renesansnih ideja prikazivanja vladara. Rad će uzimati glavne postavke iz djela Niccola Machiavellija, Erazma Roterdamskog i Fausta Vrančića koja se odnose na političku filozofiju, odnosno na ona djela koja su napisana kao „vodiči za vladare“ ili „ogledala za vladare“¹. Metoda će nam biti uzimanje relevantnih dijelova iz djela spomenutih autora te uspoređivanje njihovih postavki o tome kako biti idealan vladar. Prijašnja istraživanja na tu temu nisu pretežito opsežna, pogotovo što se tiče političke filozofije Fausta Vrančića i samog žanra „vladarskih zrcala“. Postoje, dakako strana djela i radovi koji nam približavaju taj žanr te koje ćemo iscrpno i koristiti. Cilj nam je smjestiti jednog hrvatskog renesansnog filozofa unutar kruga političkih filozofa koji su promišljali o ulozi vladara. Također, cilj nam je potaknuti istraživanja na temu hrvatske političke filozofije te pronaći možda slična djela koja se bave tom tematikom. Problematika vladanja ili zapovijedanja se može pratiti do danas, što govori kako univerzalne formule nema, odnosno kako vladanje na korist i dobrobit svih nije laka zadaća, a i kako ono ovisi o mnogo faktora. Tako žanr „ogledala za vladare“ vidimo i u današnjem svijetu kada postoje brojni vodiči za poduzetnike ili vlasnike tvrtki koje možemo okarakterizirati kao današnje vladare.

¹ Na latinskom *specula principum*.

2. Određenje renesanse

U ovome ćemo poglavlju iznijeti glavne značajke renesanse (kada počinje i završava, koji su glavni predstavnici) te pokušati prikazati probleme koji su motivirali spomenute mislioece na pisanje svojih djela. Nećemo toliko ulaziti u historiografske činjenice te vojnu i političku povijest, ali ćemo spomenuti nekoliko bitnijih trenutaka toga doba.

Renesansa je jedna od najčešće istraživanih razdoblja povijesti upravo zbog „cvjetanja“ raznih znanosti i umjetnosti. Filozofske rasprave i spisi koji nastaju u renesansi usko su povezani uz antiku. Zato se renesansa određuje ponekad kao „imitiranje antike“. No, ne smijemo gledati samo kroz tu prizmu jer bismo upali u velike metodološke probleme. Povijesna događanja ne možemo tumačiti isključivo ciklično, ali ni isključivo linearno.

No, ipak, kada bismo preveli riječ „renesansa“, dobili bismo riječ „preporod“, a tu se ponajviše misli na preporod antike². Početak renesanse također nije jednostavno odrediti. Pojam „renesansa“ ušao je sredinom 19. stoljeća u širu upotrebu. No, istoimeno razdoblje možemo staviti u kontekst 14. stoljeća kada se uočavaju društvene i političke promjene³. Iako mnogi pokušavaju prekretnicu staviti u jedan jedinstveni povijesni događaj, ipak bi nam to stvaralo više problema nego rješenja. Naravno da se jedno razdoblje ne može pojaviti na svim lokacijama u isto vrijeme. Renesansa je krenula u Italiji, a Damir Grubiša odredio je 1397. godinu kao početnu, kada se u Firenci otvorio studij grčkog jezika i kulture. Razlog tomu nalazimo u gore napisanim postavkama renesanse koje ponovno oživljavaju antiku, a u antici je glavni jezik bio grčki te je grčka kultura bila relevantna⁴. Isto tako, problem postaje i određivanje kraja renesanse (ako njen kraj zaista i postoji). Naime, Grubiša u svojem djelu ne određuje točno kraj toga razdoblja, ali nam daje malo detaljniju i „elastičniju“ podjelu renesanse. Tako piše da bi se razdoblje 15. stoljeća, poznatiji kao *Quattrocento*, nazvati ranom renesansom. Nadalje, razdoblje 16. stoljeća, ili *Cinquecento*, možemo nazvati visokom renesansom⁵. No, moramo uzeti u obzir da Grubiša uzima događaje

²Renesansa. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. (pristupljeno 22.3.2022.) <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52451>

³ Grubiša, D. *Politička misao talijanske renesanse*, Barbat, Zagreb, 2000., str. 7.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

relevantne za talijansku renesansu, dok u drugim zemljama ta podjela i periodizacija možda nije primjenjiva.

Skinner također oštro prigovara netočnim datiranjem jedne ere koja ne može započeti ili završiti naglo. Zaista, razmišljanja, bila ona moralna ili politička, ne mogu biti nagla i jednostavna, već zahtjevna i teška⁶. On prvi korak stavlja u 12. stoljeće kada se razvijaju talijanska sveučilišta koja zapravo postaju središta proučavanja i podučavanja rimskoga prava⁷. Nadalje, Krešimir Čvrljak u svome djelu govori o više renesansa tijekom povijesti. Tako razdoblje vladanja Karla Velikog opisuje kao „srednjovjekovnu renesansu“ koja pak nije značajna poput „latinske renesanse“ iz 12. stoljeća⁸. Čvrljak smatra kako je renesansa pokrenuta znatiželjom, i to ne samo filozofskom, nego sveopćom težnjom za širim znanjem⁹. Dakle, prema njegovu mišljenju:

„Renesansa (...) nije samo prirodoslovno, prirodoznanstveno revolucionarna, primjerice, neslućenim zaokretom od geocentrizma ka heliocentrizmu, nego i snažnim okretanjem antropocentrizmu, što ima značiti da problem čovjeka, uz problem spoznaje (i) prirode, postaje središnjim problemom filozofije renesanse.“¹⁰

Nerkez Smailagić piše kako je srednjovjekovna politička misao završila s idejom suverenosti koja će pak biti samo početak novoga vijeka te da će renesansna doći do potpunog shvaćanja vlasti i njenih „demoni“¹¹. Renesansa, ali i humanizam, razdoblja su u kojima počinje obnova kulture i razmišljanja. Smailagić pokušava usporediti ideju renesansne političke misli sa srednjovjekovnom govoreći kako se „moderni duh“ borio protiv skolasticizma i starih ideja¹². Autor razlikuje tri renesanse. Prva, koja se dogodila u 15. stoljeću, zatim njezina reformacija u 16. stoljeću te posljednja, kartezijska, u 17. stoljeću. Sve su tri ponukane matematikom, znanstvenim metodama i prirodom¹³.

Vladimir Filipović piše o renesansi kao o „duhovnoj revoluciji“ koja je zapravo započela prije same renesanse, a čija je značajka konstantna borba protiv postojećeg stanja uma. Kao razlog

⁶ Quentin Skinner, *Visions of Politics, Volume 2: Renaissance Virtues*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, str. 12

⁷ Ibid., str. 2

⁸ Čvrljak, K. *Uvod u filozofiju renesanse*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2008., str. 25.

⁹ Ibid., str. 39.

¹⁰ Ibid., str. 177.

¹¹ Nerkez Smailagić, *Historija političkih doktrina*, Naprijed, Zagreb, 1970.

¹² Ibid., str. 133-134.

¹³ Ibid., str. 134.

tomu vidi napredak društva i gradova te gospodarstva općenito. Tako građanin postaje predvoditelj svih zbivanja, ali i napretka u vidu napretka civilizacije¹⁴. Time bi renesansu mogli opisati kao rušiteljicu svega prijašnjega. Ako prihvatimo i to da konstantno traje, onda ona ruši i samu sebe te tako u krug pa se ponovno oživljava, poput feniksa. Ali, to se sve zbiva zbog dobrobiti čovjeka jer sada čovjek dolazi u središte promišljanja i djelovanja. On je majstor svoje sreće i krojač svoje sudbine. Prema autorovu mišljenju, renesansni umovi uzeli su antiku kao temelj zbog njenog bogatstva umova, a time su stvorili sebi autoritet za rušenje starog sustava mišljenja¹⁵.

Kako je naša tema prikazati i usporediti političke misli i njihova „zrcala za vladare“, tako ćemo morati prikazati i renesansnu političku filozofiju i njene postavke. Talijanska renesansa doživljava državu kao umjetninu. No, povijest Italije pokazuje da je talijanska država bila dugo podijeljena između sebe i da su česti građanski ratovi zapravo pridonijeli pisanju velikih djela, poput Machiavellijeva *Vladara*, koji mašta o ujedinjenju.

Grubiša u svome članku dijeli političku misao renesanse na četiri „orijentacije“, a to su: građanski humanizam, građanski republikanizam, politički utopizam i kršćanski humanizam¹⁶. U tome djelu, autor se ne bavi Erazmovim i Faustovim djelom kojima ćemo se mi baviti, ali će nam pomoći kako bismo što bolje prikazali političku filozofiju renesanse. Toj ćemo se podjeli najviše vraćati tijekom ovog rada. Već smo spomenuli kompleksnu političku situaciju Italije i raskomanost iste na više desetaka malih država, no treba spomenuti da su te države bile razvile samostalnost, kako gospodarsku, tako i političku. Papinski i carski utjecaj mogao se vidjeti samo kroz ubiranje poreza¹⁷. Stvaranje novih društvenih slojeva te mijena koja je slijedila, stvorila je plodno tlo za razvoj filozofsko-političke svijesti. Mislioci toga doba se, dakle ne bave samo teorijom politike, već pokušavaju praktično djelovati na vladare, sabore i ostala politička tijela. Neki od njih i sami djeluju kao politička osobe¹⁸. Sva su tri nabrojana autora nekad u svome životu to i uspjeli. Neki su bili uspješniji od drugih. Grubiša raskid s antikom i srednjim vijekom, odnosno sa spekulativnom političkom filozofijom vidi kod Machiavellija i Guicciardinija¹⁹. Grubiša piše

¹⁴ Vladimir Filipović, *Filozofija renesanse*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1956., str. 10.-12.

¹⁵ Ibid., str. 31.-32.

¹⁶ Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse." *Politička misao* 47, br. 2 (2010): 7-36. <https://hrcak.srce.hr/62934>, str. 8.

¹⁷ Grubiša, D. *Politička misao talijanske renesanse*, str. 13.

¹⁸ Sjetimo se primjera Platona koji je Diogenu trebao biti mentor i savjetnik ili Aristotela koji je bio mentor Aleksandru Velikom.

¹⁹ Grubiša, D. *Politička misao talijanske renesanse*, str. 4.

da se „politička misao renesanse bavi, *in medias res*, najvažnijom od ljudskih tvorevina u okviru koje se odvija politika kao djelatnost – državom. Politička misao renesanse u renesansi postaje skup sistematskih refleksija o praksi i institucijama političkog života...“²⁰

²⁰ Ibid.

3. Ogledala za vladare

Introspekcija, odnosno pogled u sama sebe, jedna je od najvažnijih vrlina koju čovjek može posjedovati. Shvatiti i spoznati sebe, a zatim djelovati, je zadatak koji mnogi ne mogu ni započeti, a kamoli izvršiti. Upravo zato je zadaća vladara²¹ najteža. Oni moraju imati najviše vrlina i moraju sebe pripremiti za najtežu zadaću – vladanje. Ogledalo bi, dakle bilo najbolji primjer introspekcije. Očekivano, kroz povijest se pokazalo da nisu svi vladari bili dostojni te funkcije. No, time se nećemo baviti u ovome radu. Žanr *specula principum*, odnosno „ogledala za vladare“ možemo uzeti kao literarnu verziju pravih ogledala. Analogija s ogledalom dolazi od Cicerona i njegove „*Države*“ gdje ono mora služiti da bi kreposni vladar mogao pokazati svoj lik ostatku puka koji ga onda moraju gledati kao uzora²². Prema Grubiši, „*njihov je pristup („ogledala za vladare“, op.a.) vladaru i vladarskoj dužnosti (...) prosvjetiteljski: vladar mora personificirati vrlinu i biti idealan spoj religije, pravednosti, skromnosti i velikodušnosti.*“²³

Djela koja su nastala u žanru „ogledala za vladare“ možemo definirati kao pedagoško-političke priručnike koji budućim, ali i sadašnjim vladarima trebaju pomoći oko bitnih pitanja ponašanja i vladanja. Razvoj pedagogije kao takve te, također problematika iste usko je vezana uz razdoblje renesanse. Kako piše Novaković: „*Ako je cilj svih ciljeva bio preporod čovjeka u njegovoj izvornoj ljudskosti, tada je i odgovor na pitanje kako se to najbolje može postići imao status prvorazredna društvenog zadatka.*“²⁴ Slijedom toga, ovaj žanr možemo povezati i s razvojem pedagogije. Doduše, slabo je istražen na hrvatskoj politološkoj i filozofskoj sceni, vjerojatno zbog svoje usredotočenosti na praktičan dio vladanja, a ne na detaljnome objašnjavanju teorije države ili politike, kao primjerice Platonova „*Država*“ ili Aristotelova „*Politika*“²⁵. Ta djela daju primjere iz prošlosti i sadašnjosti te ponekad i izmišljene scenarije i priče kako bi pomogli vladaru u njegovoj zadaći²⁶.

²¹ Tu ubrajamo i kraljeve, kraljice, sultane, ali i predsjednike i slične najviše funkcije koje možemo usporediti s vladanjem.

²² Erazmo Roterdamski (1753./ 2011.) *Kršćanski vladar*, preveo H. Šugar, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2011., str. 9.- 12.

²³ Grubiša, D. *Politička misao talijanske renesanse*, Barbat, 2000., str. 40.

²⁴ Novaković, D., *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 1995., str. 6.

²⁵ *Kršćanski vladar*, str. 15.-16.

²⁶ *Ibid.*, str. 18.

Grubiša daje kratku povijest ovog žanra koja, prema njemu, ima odjeke još u antici. Tako spominje Ksenofontovu „*Kiropediju*“. Nadalje, piše o srednjovjekovnoj političkoj misli te kako u to doba vladanje mora biti usko povezano s kršćanskim moralom²⁷. Prvak takve vrste žanra je, prema Grubiši, Toma Akvinski i njegovo djelo „*O vlasti vladara*“. Grubiša pak upozorava da Machiavelli i njegov „*Vladar*“ ne mogu biti dijelom toga žanra. No, za potrebe našeg rada, Machiavellijeva „*Vladara*“ uzet ćemo kao usporedbu s ostalim spomenutim djelima koje ćemo obraditi. Vrativši se na podjelu koju nam je Grubiša dao u svojoj podjeli europske renesanse²⁸, on „ogledala za vladare“ stavlja pod „dvoranski humanizam“, objašnjavajući kako je to žanr posvećen dvoru i vladaru te da još uvijek postavke uzima iz srednjega vijeka, a ideale nalazi u viteštvu²⁹. Reprezentativni primjer jest „*Dvoranin*“ autora Castiglionea napisan između 1513. i 1518. godine³⁰. Njega je Grubiša u svome članku smjestio u kategoriju kršćanskoga humanizma koji smatra monarhijsko uređenje države savršenim te namijenjeno samo dvoraninu³¹. Propašću gradova-republika u Italiji tom žanru, koji služi za literarnu i pedagošku borbu protiv nasilnih tirana, pridružuju se djela koja savjetuju vladara i dvor, ne više samo na kršćanskoj osnovi, već i na onoj republikanskoj, dok metoda ostaje ista – obrazovanje³².

Autorica Buescu ovu vrstu žanra naziva *ad usum delphini*³³. Cilj je napraviti sliku idealnog vladara. Iako su ta djela namijenjena i posvećena točno određenom vladaru, Buescu govori da ona s vremenom postaju priručnici svima³⁴. Autorica spominje i vjerojatno prvog autora takvog priručnika, sv. Martina iz Dumea iz 6. stoljeća te njegova dva djela na tu temu: „*Formula Vitae Honestae*“ i „*Exhortatio Humilitatis*“³⁵. Naravno da su se takva djela pojavljivala i ranije, no nisu bila precizno karakterizirana kao priručnici. U 12. i 13. stoljeću nastaju mnoga slična djela koja taj tip žanra stavljaju na „književnu pozornicu“. Tako se javljaju djela „*Policraticus*“ Johna iz Salisburyja ili „*Eruditio Regum et Principum*“ Gilberta od Tournaija i mnoga druga³⁶. Buescu

²⁷ Ibid., str. 39.

²⁸ Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse.", str. 10.-15.

²⁹ Grubiša D., *Politička misao talijanske renesanse*, str. 40-41.

³⁰ Ibid., str. 470.

³¹ Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse.", str. 20., Castiglione, B. „*Dvoranin*“, preveo F. Čale., ..., Cekade

³² Erazmo Roterdamski, *Kršćanski vladar*, str. 14.-16.

³³ Latinski „za uporabu vladaru“.

³⁴ Buescu A. I. „The utopia of a perfect prince: recurrences in modern Europe's 'Mirrors for the prince'“. *Hilbid.ry of European Ideas* 16. br. 4-6 (1993) str. 599-600.

³⁵ Ibid., str. 600.

³⁶ Ibid., str. 600-601.

smatra 13. stoljeće kao vrhunac žanra te spominje da je većinu tih djela napisalo svećenstvo za vladare³⁷. Naravno, u to je doba svećenstvo bilo skoro jedino pismeno te nismo drugačiji zaključak ni mogli očekivati.

Kontinuitet žanra može se pratiti do Erazma Roterdamskog koji 1516. piše svog „*Kršćanskog vladara*“ posvećenog Karlu V. Buesco, kao i Grubiša, vidi velik utjecaj srednjega vijeka na „ogledala za vladare“ upravo zbog slike idealnog tipa vladara i utopijske vladavine. Nadalje, dolazak Machiavellijeva „*Vladara*“ pokazuje promjenu paradigme u pisanju takvih djela, zamijenivši etičku dimenziju s dimenzijom pokazivanja moći³⁸.

Blaydes, Grimmer i McQueen govore o žanru „ogledala za vladare“ kao o najvažnijem žanru srednjega vijeka. Opisuju ih kao savjete o vojnoj strategiji, biranju savjetnika, vođenju dvora i religiji³⁹. Autori u svome djelu donose i primjere islamskih „ogledala za vladare“ te na skoro matematički i statistički način daju usporedbe 46 europskih i islamskih djela. Tvrde da postoji polagano odstupanje europskih pisaca od srednjovjekovnih i religijskih temelja za takva djela, no da to nije isti slučaj i s islamskim tekstovima⁴⁰. Autori podržavaju ideju da je nastanak takvih tekstova počeo u srednjem vijeku, preciznije od 8. stoljeća, te da su bili namijenjeni točno određenom vladaru ili dvoru. Nadalje, „ogledala za vladare“ opstaju i u renesansi, a u islamskome svijetu čak i do 19. stoljeća⁴¹. Autori kao zaključak navode tvrdnju da se europski, odnosno kršćanski autori sve manje vode religijskim postavkama u svojim djelima dok ih oni islamski i dalje koriste⁴².

Shephard donosi i fizičko ogledalo koje govori o utjelovljenju „ogledala za vladare“. Ono je u vlasništvu Alfonza I d'Este, budućeg poglavara Ferrare, a koje mu je darovao otac. Bogato je ukrašeno raznim mitološkim i povijesnim detaljima od kojih treba svakako izdvojiti slovo Y koje u pitagorejskoj filozofiji označava dobro i zlo, odnosno teži put koji vodi u blaženstvo i lakši put koji vodi u smrt⁴³. Na ogledalu tako postoji upisano „BONUM“ s lijeve strane, što označava dobar

³⁷ Ibid..

³⁸ Ibid., str. 603-605.

³⁹ Blaydes L., Grimmer J., McQueen A. „Mirrors for Princes and Sultans: Advice on the Art of Governance in the Medieval Christian and Islamic Worlds.“ *The Journal of Politics*, 80. br. 4. (2018.), str. 1-2.

⁴⁰ Ibid., str. 3.

⁴¹ Ibid., str. 4.

⁴² Ibid., str. 32.

⁴³ Shephard, T. „A Mirror for Princes: The Ferrarese Mirror Frame in the V&A and the Instruction of Heirs“. *Journal of Design History*, 26, br. 1. (2012.), str. 104- 105.

put, a s desne strane „MALUM“, što bi označavalo loš put. Upravo ta odluka priprema budućeg vladara za njegovu dužnost. Zanimljivo je spomenuti i odabir životinja koje predstavljaju lošu i dobru stranu. Spomenut ćemo samo par: vepar, majmun i vuk stavljeni su na „lošu“ stranu, a orao, lav i jednorog na „dobru“⁴⁴. Kako bi postao pravedan, vladar mora pravedno vladati. Nadalje, autor potvrđuje tematiku odgoja vladara i u razdoblju renesanse te kako je priprema budućeg vladara bila od velikog interesa, kako dvoru tako i nasljedniku, ali i njegovu prethodniku. Razumljivo, uzevši u obzir kako su se kraljevstva nasljeđivala, a ne demokratski izborila te da je kvalitetan odgoj možda i najbitniji u očuvanju dinastije. Autor spominje pravilo u renesansnim dvoranama koje su morale imati pedagošku funkciju te funkciju prikazivanja vrlih ljudi kroz prošlost, po mogućnosti junaka toga područja ili izdvojenih časnih i pravednih ljudi unutar obitelji⁴⁵.

Skinner u svome djelu iznosi stav kako je kriza koja je vladala Italijom u 13. i 14. stoljeću nagnala mnoge autore na pisanje političkih djela. Jedni su pisali o prepuštanju Italije Svetome Rimskom Carstvu, dok su drugi, poput Dantea, smatrali da krizu može riješiti samo jedan vladar, monarh koji bi svu moć imao u svojim rukama⁴⁶. Iako Skinner ne uspoređuje djela tog žanra sa srednjovjekovnim i antičkim prethodnicima, ipak daje zanimljive detalje s talijanskog područja. Tako Padovu smatra centrom priručnika za vladare, a vrijedno je spomenuti i Petrarca koji je svoje djelo „*Republica Optime Administranda*“ posvetio Francescu da Carrari, jednom od istaknutih osobnosti Carrara obitelji⁴⁷. Promjena paradigme koja se očituje u mišljenju da je jedan vladar ili princ dovoljan za vladanje, a ne više komune koje su bile popularne u Italiji, vidi se ponajviše u tim priručnicima. Oni, umjesto vrline zajednice, sada preferiraju vrlinu jedne osobe⁴⁸. Dakle, sve više humanista toga doba pokušava dati svoj obol temi vrlog vladara, no sve više vladara piše i posvećuje svoja djela svojim nasljednicima. Tako ta djela govore ne samo kako vladati, već kako se ponašati na dvoru i izvan njega, kako se oblačiti, govoriti i slično. Preskočivši nekoliko autora dolazi do Machiavellija, vjerojatno najpoznatijeg autora iz razdoblja renesanse. Slično kao i Grubiša, Skinner Machiavellija ne stavlja uz bok s ostalim piscima vladarskih priručnika. Prema Skinnerovu mišljenju, Machiavelli vladara vidi prvenstveno kao vojskovođu i ratnika, a tek onda

⁴⁴ Ibid, str. 105- 107.

⁴⁵ Shephard, T. „A Mirror for Princes, str. 110.

⁴⁶ Skinner Q. (2002.) *Visions of Politics, Volume 2: Renaissance Virtues*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 118.-120.

⁴⁷ Ibid., str. 120.

⁴⁸ Ibid., str. 122.

kao vrlog i pravednog vladara nad svojim civilnim podanicima⁴⁹. No, Machiavellijem ćemo se baviti kasnije.

Čvrljak u svojem djelu o etici Fausta Vrančića, ovaj žanr stavlja „u vrijeme *Francesca Petrarce*, a nastavlja se među talijanskim humanističkim piscima...“⁵⁰ Zato i smatra da je Vrančiću tematika već bila poznata kada se upustio u pisanje sličnoga, ali obujmom manjega djela. Uz to, stavivši ga na kraj svoje *Etike*, aludira da su politika i etika usko povezane i da spadaju pod aristotelovsku praktičnu filozofiju⁵¹.

⁴⁹ Ibid., str. 144.-145.

⁵⁰ Čvrljak, K. (1996.) *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života: u retrospekciji i kontinuitetu prosudbenih odjeka ranije i kasnije filozofske tradicije*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo. str. 116.

⁵¹ Ibid.

4. Baldesar Castiglione i njegov „Dvoranin“

U ovome ćemo poglavlju iznijeti glavne ideje već spomenutog Castiglionea i njegova „Dvoranina“. Iako nam on nije glavna tema rada, ipak će nam uvelike pomoći u definiranju „ogledala za vladare“. Već smo spomenuli kako je Castiglione u Grubišinoj podjeli stavljen uz bok kršćanskom humanizmu ili, preciznije, dvoranskom (kršćanskom) humanizmu. Glavni je predstavnik, prema Grubišinu sudu, Erazmo Roterdamski i njegovo djelo „*Kršćanski vladar*“ objavljeno prvi puta 1516. godine⁵². Čale u predgovoru knjizi piše kako Castiglione ne može biti svrstan u istu kategoriju kao „titani renesanse“ poput Machiavellija, Ariosta, Tassa i, dodao bih Erazma ili Dantea. No, njegovo je djelo sasvim upečatljiva knjiga toga razdoblja te je prema prevoditeljevima pobudila interes Europe⁵³. Prema Grubiši, Castiglione veliča monarhijsko uređenje države, a zadaća dvoranina je svojim razumom biti savjet u kreposnom vođenju države. Stoga ga smještava u kategoriju „kršćanskoga humanizma“, kao što smo gore i spomenuli⁵⁴.

Castiglione je rođen krajem 15. stoljeća nedaleko Mantove, a obrazovao se u Milanu. Nakon studija odlazi u službu markiza Gonzage s kojim sudjeluje u bitkama protiv Španjolske. Vrijeme je provodio u diplomatskim misijama po Engleskoj i Italiji te na dvorovima velikaša. Nakon smrti žene odlazi u svećenike, a umire u Španjolskoj 1529. godine, otprije optužen, ali kasnije oslobođen, za loše političke i vojne procjene⁵⁵.

Djelo „Dvoranin“ zamišljeno je kao dijalog u intelektualnom društvu kod vojvotkinje Gonzage. Tema je, dakako bila ponašanje i oblikovanje savršena dvoranina⁵⁶. Tako dvoranin mora biti poznavatelj vojnih vještina i strategija, ali i književnosti. U tome se vidi humanistički duh koji čovjeka nuka da bude vješt u više tema te da osim tijela vježba i um. Nadalje, dvoranin mora poštivati manire i pravila društva u kojem se nalazi. No, svejedno mora biti oprezan i mudar kako ne bi izrekao više nego što mora⁵⁷. Slično govore svi politički priručnici koje ćemo uspoređivati u

⁵² Erazmo Roterdamski (1753./ 2011.) *Kršćanski vladar*, preveo H. Šugar, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2011., str. 9.- 12.

⁵³ Baldesar Castiglione (1964./ 1986.) *Dvoranin*, preveo F. Čale, Zagreb: Cekade., str. 7

⁵⁴ Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse.", str. 20.

⁵⁵ Ibid., str. 8.

⁵⁶ Ibid., str. 9., 33.

⁵⁷ Castiglione, *Dvoranin*, str. 9.-11, 100.

djelu. Vladař ili dvoranin, dakle mora svoje planove držati za sebe i podijeliti ih samo s najbliđim i najvjernijim savjetnicima. Isto tako, dvoranin ne smije biti laskavac, već mudar i koristan savjetnik svome vladaru te mora biti u skladu s vrlinama vladara, a to bi bila razboritost, poniznost i slično. Castiglione u četvrtoj, ujedno i posljednjoj knjizi piše o vrstama vladavine te njegovi sugovornici zaključuju kako je to vlast jednoga, no ne tiranija, već časna vladavina kralja ili cara⁵⁸. Vladař, dakle mora biti domoljub, čuvar pravde i razborit. Sve su to vrline koje se pripisuju vladarima u takvim političkim priručnicima toga doba, ali i kasnije. Upravo to su polazne točke po kojima se mnogi pisci toga žanra vode i na čemu im se temelje njihova djela.

⁵⁸ Ibid., str. 12 i 220-224.

5. Niccolò Machiavelli i njegov „Vladar“

Iako je svjetski poznat po svojem djelu „Vladar“, Machiavellijev životopis uvelike pomaže u shvaćanju njegovih spisa. Rođen je u Firenci na prijelazu s 15. na 16. stoljeće, gdje i umire. Od svojega je prvog zaduženja bio okružen političkim zbivanjima. Tako je, od tajnika Vijeća deseterice pa sve do diplomata u stranim zemljama, svoj cijeli profesionalni put obilježio političkim djelovanjem. Nakon povratka na vlast poznate talijanske obitelji Medici, biva zatvoren te se nakon toga skrasio na svome imanju na kojem je vrijeme provodio pišući ne samo stručne radove, već i književna djela⁵⁹. Prema Frangešu, Machiavelli je bio najveći domoljub svoga vremena. U njegovim je djelima i njegovome radu jedini cilj bio ujediniti tada razdvojene talijanske državnice i kraljevstva. Upravo zato, Frangeš „oprašta“ Machiavelliju što u svome „Vladaru“ kao jedinog opravdanog vladara vidi jednu snažnu, nemilosrdnu i bezobzirnu osobu⁶⁰.

Machiavelli je javnosti najpoznatiji po svojoj neispravno nametnutoj krilatici „cilj opravdava sredstvo“ koju je Grubiša u svome članku opovrgnuo⁶¹. Osim toga, autor opovrgava i „makijavelizam“, pojam koji pejorativno opisuje Machiavellijevu filozofiju i političku misao, a koja se definira kao nemilosrdno vladanje i ponašanje vladara kao tiranina. Taj su pojam prvi začeli jezuiti, a ironija je kako je upravo jedan jezuit krenuo s rehabilitacijom Machiavellija⁶². Grubiša čak kao prvog makijavelista spominje Francesca Guicciardinija, također talijanskog spisatelja i „titana političke misli“⁶³. Nadalje, njegovo djelo, koje je poznato pod imenom „Vladar“, zapravo nije imalo isprva taj naziv već je bilo naslovljeno „O monarhijama“. No, zbog bolje prodaje i popularnosti koju su stekla djela sličnih imena ipak je promijenjeno. Tako je Machiavellijevo djelo stavljeno u žanr „zrcala za vladare“. Takvu klasifikaciju Grubiša potpuno negira. Machiavelli upravo tako naziva svoje djelo jer je o republikama raspravljao u svojim drugim djelima. Iako se Machiavelli najviše oslanja na one monarhije koje bi nastale, ipak nam pokazuje kako i stare

⁵⁹ Niccolò Machiavelli (1938./ 1983.) *Vladar/ Mandragola*, prev. I. Frangeš, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, str. 165.

⁶⁰ Ibid., str. 166.-167.

⁶¹ Tako navodi da ta izreka ne postoji u Machiavellijevim djelima. Vidi: Grubiša, Damir. "Machiavelli kao teoretičar građanske vladavine." *Politička misao* 20, br. 4 (1983): 96-109. <https://hrcak.srce.hr/114235>, str. 96.-97. Vidi i: Niccolò Machiavelli (./ .) *Vladar ili de principatibus*, prev. D. Grubiša, Zagreb: str. 9.-12.

⁶² Vidi Grubiša, D. *Politička misao talijanske renesanse*, Barbat, 2000., str. 72.-73.

⁶³ Ibid., str. 82.

monarhije, ali i Crkva kao neka vrsta monarhije, nisu u potpunosti imune na moguću propast. Interes vidi u građanskim monarhijama, a one bi bile hibridne monarhije koje vlast dijele i na vladara i na narod.

Ono što bi nas navelo da djelo stavimo u žanr „specula principum“ su posljednja poglavlja „Vladara“ jer u njima raspravlja o vrlinama i ponašanjima vlastodržca. U tim se poglavljima Machiavelli najviše referira na pisce koji su u svojim spisima zamišljali kraljevstva i savršene vladare, a nisu u obzir uzeli realnu situaciju⁶⁴. Upravo u Machiavellijevim komentarima i riječima vidimo odstupanje u dotadašnjem pisanju takvih političkih djela jer u vladaru ne vidi božansko biće ili osobu koja će jedino svetačkim ponašanjem dobiti naklonost naroda. To znači da vladar ne mora brinuti o riječima koje će govoriti ili obećanjima koje će dati sve dok ono što radi ide u korist njegove države. Vladar je, prema tome iznad ostaloga društva jer za njega ne vrijede društvene norme ili pravila ili čak moralni zakoni koji bi vrijedili za ostale slojeve društva. Tako da, ako bi prihvatili Erazmovo mišljenje da vladar mora imati vrline i pokazivati ih narodu pa će i narod takav postati, Machiavelli vidi zamku. Prema njemu, narod je loš pa prema tome vladar ne mora biti naivan i popuštati mu. Grubiša u tome vidi prethodnicu Hobbesove poznate teze „rat svijju protiv svih“, a to znači da u politici vladar mora biti spreman na sve⁶⁵. Slično piše i Barišić jer i Hobbesa, ali i Machiavellija vidi kao filozofe koji politiku dijele od etičkih normi⁶⁶. Grubiša Machiavellija svrstava u građanski republikanizam, odnosno realizam koji svoje postavke ne uzima iz etičkih razloga već gleda stvari onakve kakve one zaista i u tom trenutku jesu. Kako smo spomenuli da Grubiša u Machiavelliju ne vidi ništa „makijavelističko“, tako autor to dodatno dokazuje s Machiavellijevim drugim djelima gdje on hvali i zalaže se za građansku monarhiju⁶⁷. Ta bi monarhija bila podjednako dobra i građanima kao i plemstvu.

Prema Smailagiću, novovjekovna politička misao započinje s idejom suverenosti, kako države tako i čovjeka koji je napokon mogao postati utjecajan na vlast⁶⁸. Slično kao i Grubiša, Smailagić vidi Machiavellija kao realističnog komentatora političkog života renesanse i kao

⁶⁴ Tu poglavito misli na Aristotela ili Platona, ali tu bi mogli staviti i pisce koji su pisali o nekim utopističkim, zamišljenim zemljama. Vidi: Vidi Grubiša, D. Politička misao talijanske renesanse, str. 77.-79.

⁶⁵ Ibid., str. 78.

⁶⁶ Barišić, P. *Ideal vladavine puka, Uvod u filozofiju demokracije*, str. 13.

⁶⁷ Na ostala Machiavellijeva djela ponajprije mislimo na „Rasprije o prvoj dekadi Tita Livija“, vidi: Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse." *Politička misao* 47, br. 2 (2010): 7-36. <https://hrcak.srce.hr/62934>, str. 8.

⁶⁸ Smailagić, N. *Historija političkih doktrina*, Naprijed, 1970., str. 169.

„simbola“ država koje će nastajati. Uz to, Machiavelli pobija sudbinu kao ukupnu silu koja utječe na cjelokupan život. Čovjek je sam odgovoran za sve što mu se događa na ovome svijetu⁶⁹. Nadalje, politika sama nije ni zla ni dobra, već je onakva kako se koristi. Ona je, prema Smailagiću, „jedina prava ljudska stvarnost“ i zaključuje da je onda „država jedino samoj sebi cilj“⁷⁰. Kao što smo spomenuli, Machiavelli je u Italiji, kao utjelovljenju države o kojoj piše i koju bi rado vidio ujedinjenu, promatrao državu koja nije neka ideja u magli ili u oblacima, već je cilj koji se može fizički ispuniti. Prema tome, Machiavelli je „*istinski čovjek renesanse, koja se (...) izrazila: u njegovoj žudnji za vlašću, u njegovom nemaru za prosjek, u njegovom odbacivanju srednjovjekovnih veza, ..., u njegovom uvjerenju da nacionalno jedinstvo pridonosi nacionalnoj snazi.*“⁷¹

Skinner u svome zanimljivome djelu o Machiavelliju posvećuje poglavlje u kojem objašnjava Machiavellijevo podučavanje prinčeva ili vladara. U tom se poglavlju većinom bavi sudbinom ili fortunom koju Machiavelli vidi kao ženu, a koja se najviše priklanja muškarcima, pogotovo onima koji su grubo prema njoj, koji je uzimaju u svoje ruke⁷². Osim toga, kada bi napokon sudbina radila u njihovu korist, onda je moraju i zadržati te ju nikako ne pustiti.

Čak i današnji autori, čija tema nisu ni filozofija ni politika, uzimaju riječ „makijavelizam“ za opis ponekih ljudskih karakteristika ili djela. Tako Matijaš u svome članku, koji je prvenstveno ekonomske naravi, osobe koje manipuliraju ili rade samo u svoju korist naziva makijavelistima, a tu se ponajviše misli na muškarce koji su na visokim položajima unutar neke tvrtke⁷³. Takve su osobe, prema autorici, nemoralne i spremne manipulirati kako bi dobile ono što žele. Autorica je napravila zanimljivu usporedbu između muškaraca koji koriste svoju fizičku snagu kao alat za manipulaciju i žena koje, pak, koriste obmane. Cilj i jednih i drugih su ugled, moć i kontrola. Kao rezultat, makijavelist će biti izabran kao vođa te će osobno i sa svojim timom postići izniman uspjeh na kratkoročne staze, dok će dugoročno raditi štetu tvrtki te autorica zaključuje kako bi makijavelist bio odličan vođa ne uzevši u obzir psihologiju ljudi⁷⁴. Vidimo i da moderni radovi

⁶⁹ Ibid., str. 171.

⁷⁰ Ibid., str. 172.

⁷¹ A u tome vidi apsolutnog vladara, individuu, koji će nekada u budućnosti dovesti do prodora građanske klase. Ibid., str. 174.

⁷² Skinner, Q., *A short introduction to Machiavelli.....*, str. 32.-33.

⁷³ Matijaš, Elena. "Mračne osobine ličnosti i uspješno vodstvo : isplati li se biti loš?" *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E* 12, br. 2 (2022): 95-104. <https://doi.org/10.38190/oep.12.2.3>, str. 96.

⁷⁴ Ibid., str. 96.-99.

potvrđuju uvide kako je Machiavelli napravio iskorak ne samo u renesansi i političkoj teoriji, već i onoj korporativnoj, poduzetničkoj praksi.

Vranicki u Machiavelliju vidi čovjeka koji nagovještava novu epohu građanstva, a njegovu rodnu Firenzu kao grad u kojoj je renesansa dobila zamah. Osim toga, Machiavellija smatra i osnivačem znanosti o politici. Iako Vranicki spominje makijavelizam i njegove postavke, ipak ga „razvodnjava“ tezama kako je to zapravo bila realnost tada, a koju je samo Machiavelli imao hrabrosti izreći. Tako bi povijest, slično kao i sudbinu, vodili interesi, a ti interesi, koliko god različiti među društvenim slojevima, zapravo služe kao dinamički faktori razvoja tih istih društava⁷⁵. Kao što smo već spomenuli, Machiavelli vjeruje da ljudi, barem napola, imaju slobodu volje. Ostatak ostaje na sudbini ili fortuni. Prema tome, Machiavelli je bio ispred svoga vremena što se tiče razmišljanja na poljima politologije i političke filozofije, a to Vranicki objašnjava snagom koju je posjedovala Firenza. Uz to, Machiavellija vidi kao „*vjesnika intelektualnih i socijalnih bura na evropskom tlu...*“⁷⁶

Govoreći o djelu, Grubiša nam iznosi zanimljive činjenice o nastanku samoga djela. Tako piše da je djelo nastalo, navodno, sasvim spontano dok je Machiavelli, osiromašen i osramoćen, dogovarao prodaju drva sa svoga imanja. Naime, pri povratku u kuću osjetio je potrebu da napiše jedno takvo političko djelo koje je, nakon imaginarnih razgovora s „davnim ljudima“, imao⁷⁷. Nadalje, anegdota govori da je, nakon posvećivanja djela mladom Lorenzu koji je netom prije preuzeo vlast nad Firencom, Lorenzo izjavio da su ga više obradovali lovački psi nego djelo, što nam može poslužiti kao pitanje je li se to djelo uopće pročitao⁷⁸.

Kako bismo povukli paralelu s hrvatskim područjem, treba spomenuti i Machiavellijev utjecaj na Držića kao komediografa, ali i političkog mislioca⁷⁹. Toliki je utjecaj imao da je, prema Sunajku, Držić došao do sličnih zaključaka kao Machiavelli u svojim urotničkim pismima⁸⁰.

⁷⁵ Tu dakle povijest možemo i nazvati historijom, ne misleći samo na prošlost već i sadašnjost i budućnost. Vranicki, P. (2001.) *Filozofija Historije*, od antike do devetnaestoga stoljeća, Zagreb: Golden Marketing., str. 105.-111.

⁷⁶ Ibid., str. 113.-115.

⁷⁷ Na „davne ljude“ vjerojatno misli na slavne pisce prošlosti koji su imali utjecaj na Machiavellijevo razmišljanje. Vidi: Niccolo Machiavelli, *Vladar ili de principatibus*, str. 20.-21.

⁷⁸ Ibid., str. 22.

⁷⁹ Prema autorovu mišljenju, utjecaj na Držića imali su i Bodin i Moore. Vidi: Sunajko, Goran. "Prilog Držićevu razumijevanju teorije države i politike njegova doba." *Studia lexicographica* 5, br. 2(9) (2011): 177-194. <https://hrcak.srce.hr/114409>, str. 12.

⁸⁰ Ibid., str. 191.

Nadalje, od brojnih položaja koji su bili ponuđeni Machiavelliju, ponuđeno mu je i mjesto tajnika Dubrovačke republike koje je odbio⁸¹. „Vladar“ ne bi, prema Grubiši, bio svrstan u žanr „ogledala za vladara“ zbog više razloga. Prvi bi bio taj što djelo nije bilo naslovljeno ovako kako je danas, već je ono promijenjeno, što smo već i spomenuli. Nadalje, drugi razlog bilo bi smatranje kako je ljudska priroda po naravi pozitivna te da se svaki čovjek, uz obrazovanje i vjeru, može preobratiti. Machiavelli piše budućem vladaru da mora biti prije svega vojnik, a tek nakon toga humanist ili učenjak⁸².

Sunajko u „Vladaru“ vidi promjenu paradigme političke filozofije te piše da „*ne postoji knjiga koja je u povijesti moderne filozofije politike, odnosno političke teorije, u tolikoj mjeri utjecala na moderno razumijevanje, ili nerazumijevanje, politike koliko Machiavellijev Vladar...*“⁸³ Upravo zato, autor zaključuje, nastaje novo shvaćanje politike kao tehnike vladanja, ali i očuvanja vlasti kao takve. Prema tome bi Machiavelli bio prvak u povijesti ne samo političke filozofije, nego i političke znanosti⁸⁴. Osim toga, Sunajko stavlja Machiavellijevo djelo u korpus „ogledala za vladara“ jer ima sve elemente koje taj žanr traži, čime zapravo razilazi mišljenje sa Skinnerom i Grubišom. Autor u svome članku zaključuje kako je Machiavelli sveprisutan čak i danas jer njegove ideje i tumačenja ne prestaju vrijediti samo zato što je došlo novo doba, već one postaju vidljivije zbog egoističkog ponašanja čovjeka⁸⁵.

Blažević o autoru „Vladara“ piše sljedeće: „*Machiavelli je teorijski odijelio politiku/političko djelovanje od morala, a učinio je to zato što je svojom hladnom glavom i bistrim umom imao hrabrosti ustvrditi samo ono što je bila stvarnost politike, kako u antici tako i u srednjem vijeku...*“⁸⁶ Koliko je Machiavelli imao hladnu glavu ostaje nam za prosuditi, no uistinu je pokušao odijeliti politiku od morala jer je jedino u tome vidio pravi način postupanja nekog vladara.

⁸¹ Niccolò Machiavelli, „*Vladar ili de principatibus*“, str. 24.

⁸² Ibid., str. 36.-38.

⁸³ Sunajko, Goran. "Knjiga koja je zauvijek promijenila pojam politike: u povodu petsto godina Machiavellijeva Vladara." *Studia lexicographica* 7, br. 1(12) (2013): 117-131. <https://hrcak.srce.hr/128749>, str. 117.

⁸⁴ Ibid., str. 118.

⁸⁵ Ibid., str. 128.-129.

⁸⁶ Autor kao glavne političke mislioce renesanse navodi Machiavellija, Moorea, Campanellu i Petrića. Vidi: Blažević R. *Filozofija politike*, str. 134.

Samo djelo podijeljeno je na dvadeset i šest poglavlja s uvodnom posvetom Lorenzu de Mediciju. Posveta bi ovom slučaju djelo svrstalo u žanr „specula principum“. Poglavlja su većinom slične duljine, a u njima se, osim vladanja, raspravlja i o ratovanju, politici, vrstama monarhija i sličnome. Machiavelli je posvetio i neku epizodu iz prošlosti ili sadašnjosti za svaku temu i poglavlje kao primjer te je time pokazao i komentatorsko umijeće. Već u posveti pokazuje skromnost: opisuje razne poklone koje neki vladari primaju – poput konja, oružja, dragulja i sličnog, a svoje djelo namjenjuje kao skromni poklon u kojemu će njegovo iskustvo poučiti novoga, mladog vladara kako ispravno vladati.

Kao što smo već napomenuli, Machiavelli je u ovome djelu primarno obradio monarhije pa ih tako dijeli na nasljedne i nove. U prvima se vlast lakše očuva jer su ljudi naviknuti na dinastiju⁸⁷. Nasuprot tome, u novima se vlast teško održava jer je narod naviknut mijenjati vladara nakon svakog njihovog nezadovoljstva. Machiavelli tako predlaže da se, nakon osvajanja drugih zemalja te promjene vladara, bivša dinastija u potpunosti izbriše iz povijesnih knjiga, ali da se običaji i zakoni ne diraju previše. Tu poglavito misli na one zemlje koje dijele isti jezik i sličnu kulturu. Slično piše i za stanovnike. Tako neprijatelje treba ili pridobiti ili u potpunosti uništiti te im tako stopostotno smanjiti šanse za osvetu. Machiavelli savjetuje da se, nakon dolaska na vlast, mora dobro promisliti kojom će se metodom vlast zadržati, a tu ponajprije misli na nasilje jer u protivnom će „*uvijek držati nož u ruci*.“⁸⁸ A to nasilje, kakvo god bilo, mora biti učinjeno u što kraćem periodu, najbolje odmah.

Što se tiče dolaska na vlast, Machiavelli tu vidi dva načina. Prvi je taj da privatni građanin postane vladar uz pomoć podrške drugih njemu ravnih, a drugi je način taj da se dođe „*nečasnim i podlim sredstvima*“⁸⁹. Prema tome, Machiavelli priznaje demokraciju kao takvu, ali razumije realnost koja, bez *fortune* ili *virte*, na vlast može postaviti i lošeg vladara. Što se tiče republike, ili kako to Machiavelli naziva „građanskim principatom“, u njoj vidi više sreće za budućeg vladara jer se vlast može lakše održati zbog podrške naroda. Onaj, pak, koji dođe na vlast zbog volje i energije velikaša, mora održavati sretnima i velikaše i narod. Naime, nijedan od ta dva scenarija ne uključuje *fortunu* ili *virtu*, već „*čistu sretnu lukavost*“⁹⁰. Tu vidimo Machiavellijevo priklanjanje

⁸⁷ Niccolo Machiavelli, *Vladar...*, str. 55.-57.

⁸⁸ Ibid., str. 79.

⁸⁹ Ibid., str. 77.

⁹⁰ Ibid., str. 81.

narodu jer je on ipak došao iz njega. No, ipak zagovara čvrstu vladarsku ruku tijekom vladavine, upravo zbog tog istog naroda koji je nepredvidljiv.

Iako se Machiavelliju često prigovaralo kako nije podržavao ideju utvrda, on u desetom poglavlju svoga djela, gdje govori o snazi vladavine, ipak smatra da, ako su snage napadača jače, vladar mora utvrditi i dobro opskrbiti svoj grad kako bi odolio napadima. Osim samoga grada, bitno je imati i odane podanike koji su spremni braniti taj grad, a to opet ovisi o vladaru i njegovom odnosu prema njima. Tu vladar, dakle mora posjedovati sve vrline koje bi mu u tome pomogle. Machiavellijev loš dojam o Crkvi očituje se u jedanaestom poglavlju gdje kritizira „crkvene monarhije“ u kojima vidi paradoks. Naime, Crkva je vladavina koja se stekne uz vrline ili sudbinu, ali se mogu očuvati bez ijednog od dvoje navedenog. Nadalje, ti vladari ostaju na vlasti bez obzira kako postupaju jer ih štite vjerske uredbe ili dogme koje su nepogrešive. Osim toga, one nisu branjene, ali i dalje imaju svoj status i slobodu. Podanici se ne brinu oko toga, a ne mogu ni izabrati ili postaviti novog vladara. Po tome su, Machiavelli zaključuje, te monarhije jedine sigurne i sretne⁹¹.

Što se tiče vojske, tu je Machiavelli dosta patriotski orijentiran. On smatra da su najjači temelji koje država može imati njeni zakoni i vojska. Ako vladar donese dobre zakone i uspostavi jaku vojsku, a to dvoje ovisi jedno o drugome, on će zasigurno biti dobar vladar. Nadalje, vojska mora biti sastavljena od domaćih ljudi koji će, zbog ljubavi prema domovini, istu svim snagama braniti. Plaćenička je vojska nestabilna jer ona prihvaća najvišu ponudu, dok je saveznička vojska ovisna o volji saveznika hoće li se pridružiti ratu ili ne. Već su tu Machiavelliju prigovarali jer je u jednom trenutku osobno sastavio vojsku, odnosno miliciju, koja je doživjela debakl. Naravno, ta je milicija bila sastavljena od seljaka koji nisu imali volje braniti bogataše i srednju klasu iz gradova koji su otplatili svoju vojnu službu⁹². Što se tiče zapovjednika, odnosno vladara, on mora biti vješt u vođenju rata. I to ponajprije u ratovanju, a tek onda u svim ostalim dvorskim postupanjima. Machiavelli vladaru savjetuje često bavljenje lovom kako bi ne samo ovladao vještinom mačevanja, već i jahanjem, orijentiranjem i promišljanjem o strategijama. U tome mu mogu pomoći i povijesne knjige koje bi opsežno proučavao.

⁹¹ Ibid., str. 86.

⁹² Ibid., str. 89.-94.

Tema ostalih vrlina koje vladar mora posjedovati u knjizi zauzima tek dvije stranice jer i sam autor smatra da su o njima pisali mnogi drugi autori koje ćemo u radu spomenuti. U tom poglavlju kritizira utopističke vizije ponekih autora koji su zamišljali nepostojeće države i ljude u njima koje nikako ne mogu pomoći nekome vladaru u njegovoj vladavini. Tu također Machiavelli odskaače od ostalih autora jer smatra da vladar ne smije biti uvijek dobar, već da mora uvijek vagati ovisno o ponašanju njegovih podanika. U idućem poglavlju Machiavelli uspoređuje darežljive i škrte vladare te zaključuje kako su upravo oni škrti gotovo uvijek pobjeđivali ratove i održavali se na vlasti⁹³.

Ono što je možda najpoznatiji dio djela zasigurno je poglavlje koje piše o ponašanju vladara. Naime, Machiavelli savjetuje vladaru da bude oprezan u ponašanju i povjerenju prema ostalim podanicima jer bi pretjerano povjerenje i blagost doveli do njegova kraja kao vladara. Zato Machiavelli na pitanje „Je li bolje da te se boje ili da te vole?“ odgovara da je poželjno oboje, no ako se to ne može postići, da je bolje da ga se boje. Kao razlog tome vidi ljudsku nezahvalnost i prevrtljivost. Zato se vladar ne smije osloniti na riječi, već biti oprezan u svome postupanju. Naravno, to ne čini vladara okrutnim, već od njega iziskuje pažljivost da ne bi izgubio vlast. Nadalje, vladar mora, poučen iskustvom, ponekad i pogaziti svoju riječ i postupati silom. Tu Machiavelli daje zanimljivu usporedbu čovjeka i zvijeri. Čovjek, naime stvara zakone i prema njima djeluje, dok zvijeri djeluju pomoću sile. No, zaključivši da prvi način nije uvijek od pomoći, vladar mora pribjeći sili. Zato i je Hiron, mitski kentaur, učio mnogobrojne poznate legendarne osobnosti jer je i sam polu-čovjek, a polu-zvijer. Machiavelli nastavlja i dalje te savjetuje vladaru da mora biti i lav i lisica ako mora pribjeći zvjerskim metodama. Lav mora biti kako bi preplašio vukove, odnosno moguće predatore na prijestolje. Lisica mora biti kako bi prepoznao zamke i lukavštine koje bi mu netko mogao podmetnuti. Sve to Machiavelli savjetuje znajući kakvi su ljudi i kakva je elita toga doba⁹⁴.

Veći dio djela Machiavelli je posvetio mržnji te kako je izbjeći, vjerojatno slijedeći misao žanra i realnosti jer bi, zbog mržnje plemstva, naroda ili oba staleža, vladar lako mogao izgubiti svoj položaj. Zato bi vladar morao pokazati hrabrost, snagu i ozbiljnost, a izbjegavati strah ili nepromišljenost. Zanimljivo je spomenuti Machiavellijevu podjelu straha na unutarnji strah,

⁹³ Tu Machiavelli oprezno piše pa upozorava da pod pojam „škrt“ ne misli u isti tren i gramziv, već skroman i štedljiv. Ibid., str. 98.-100.

⁹⁴ Ibid., str. 101.-104.

odnosno onaj koji se tiče opasnosti od unutarnjih neprijatelja, a ponajviše svojih najužih suradnika te na vanjski koji se tiče neprijateljskih vladara⁹⁵. Sukladno tome, svaki vladar, koji je mio narodu i plemstvu, ne mora strahovati ni od jednog straha jer ga njegovi podanici neće svrgnuti ako je dobar vladar, a ukoliko je dobar vladar, utoliko će ga ti isti podanici srčano braniti protiv vanjskih neprijatelja. Neke od najkorisnijih savjeta, Machiavelli je dao u dvadeset i prvom poglavlju kada piše:

*„Vladar se mora pokazati i kao ljubitelj vrlina, časteći ljude koji posjeduju virtu kao i one koji su izvrsni u svojim zanimanjima. Mora, također, stvoriti uvjete da se građani mirno posvete svojim poslovima u trgovini, u poljoprivredi i na svakom drugom polju te da se nitko ne boji osigurati svoju imovinu zbog straha da će mu biti oduzeta ili da ne započne neku djelatnost zbog straha od poreza.“*⁹⁶

Da bi to sve uspio, vladar mora imati i vrle ljude uza se. „S kim si takav si“, poslovice je koja je Machiavelliju iznimno bitna za vladara jer, upravo odabir najbližih suradnika određuje mišljenje ljudi o njemu kao vladaru. Ako su ljudi oko njega puni mana, onda će narod i ostatak svijeta tako misliti i o njemu. Nadalje, vladar bi svakako trebao izbjegavati laskavce. Oni mogu zemlji donijeti samo loše stvari jer nikada neće vladaru reći istinu, već će mu lagati, što bi moglo biti kobno po njegovu vladavinu. Nadovezujući se na prošla dva poglavlja, imperativ je izbrati najmudrije ljude, koji ne će iskriviti realnost, da savjetuju vladara. Isto tako, vladar, mora sam tražiti savjet. Tako je Aleksandrov mentor bio Aristotel koji je vrlo velik utjecaj imao na njegov život.

Što se tiče sudbine ili *fortune*, ona je samo dio našega postojanja. Kritika koju Machiavelli upućuje determinističkom shvaćanju svijeta jest da bi onda svi trebali pustiti stvari da idu svojim tokom i da će na kraju svatko dobiti ono što im sudbina donese. No, kako je ona samo jedan dio, drugi dio kontroliramo mi svojom slobodnom voljom. Kao primjer daje nasipe koje ljudi podižu kako bi se oduprli vodi koja bi, nabujala, poplavila njihovo selo ili grad. Jedino rješenje vidi u djelovanju u smjeru trenutne sudbine. Naime, sudbina je promjenjiva pa joj se treba prilagoditi, ali treba biti strog prema njoj i nekako ju pripitomiti i zauzdati⁹⁷. Na kraju svoga djela, Machiavelli apelira da se Italija konačno ujedini i oslobodi svih stranih gospodara. To bi, sudeći po namjeni

⁹⁵ Ibid., str. 107.

⁹⁶ Ibid., str. 120.

⁹⁷ Tu Machiavelli šovinistički uspoređuje sudbinu s ženom koju treba tući i zapovijedati joj. Ibid., str. 125.-129.

djela, bio Lorenzo Medici jer bi, prema Machiavelliju, vrijeme za oslobađanje Italije bilo upravo tijekom pisanja njegovoga djela.

Sve u svemu, možemo reći da je Machiavelli napravio pomak u političkom razmišljanju toga doba. Prema mnogim autorima, poput Grubiše, Machiavelli je postigao najvišu razinu političke teorije u renesansi. U radu smo zato i obradili njegovu teoriju kao realističnu i empirijski potkovanu koja se ne bavi definicijama ili zamišljenim scenarijima poput drugih autora toga doba⁹⁸.

⁹⁸ Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse." *Politička misao* 47, br. 2 (2010): 7-36. <https://hrcak.srce.hr/62934>, str. 32.

6. Erazmo Roterdamski i njegov „*Kršćanski vladar*“

Spisi i knjige koje je Erazmo ostavio današnjem svijetu uvelike su utjecali na misli i djela modernih političara, povjesničara, filozofa, mirotvoraca i sličnih. Od Erazma nam je ostalo mnogo mudrih izreka koje je sam sakupio u knjigu. Mnogi ga zovu i najvećim humanistom ikada, a kao učenjakom se pokazao na poljima filologije, latinskog i grčkog jezika te književnosti⁹⁹. Slično kao i kod Machiavellija, ali i ostalih intelektualaca toga doba, i Erazmova su djela završila na *Indeksu zabranjenih knjiga* katoličke Crkve, a tek su „uskrsnula“ u razdoblju prosvjetiteljstva¹⁰⁰. Zasigurno najpoznatije njegovo djelo jest *Pohvala ludosti*. No, svoje je političke ideje najbolje iznio u *Kršćanskome vladaru*, ali, nažalost, njegov je utjecaj ostao po strani u većini političkih literatura¹⁰¹.

Kao što smo već spomenuli, Erazmovo djelo možemo svrstati u žanr „specula principum“. Ne treba nam čak ni prevelika analiza za to. Samo pogledamo naslov i posvetu knjige i bjelodano je da je Erazmovo djelo savršen primjer „ogledala za vladare“. Prema Grubiši, Erazmo bi, kao i Faust Vrančić, bio svrstan u kršćanski humanizam ili politički utopizam. Razlog je tomu Erazmov vrijednosni sustav koji bi „zalutalog“ vladara, odnosno princa, vratio na pravi put, a to je put vjere, tolerancije i kršćanskoga morala¹⁰². Naravno, za to bi morao prvo imati i potporu kod Crkve koja je u to doba bila obilježena korupcijom. Zato su Erazmova djela završila na lomači, a on je sam, nakratko, pao u zaborav.

Utopizam nam u svojoj etimologiji govori da takvo nešto nije moguće, odnosno nepostojeće je. Grubiša je vjerojatno to vidio kao kritiku djela koja su u svojoj srži možda informativna i zanimljiva, ali da su realno neispunjiva. No, kao i svake utopije, one imaju primjenu u prikazivanju idealnog društva i idealne vladavine, a kao takve daju nam (pogotovo budućim vladarima) upute i definicije pravednosti, razboritosti, mudrosti i ostalih vrlina koje bi građani,

⁹⁹ Erazmo Roterdamski (1503./2022.) Priručnik kršćanskoga ratnika, preveo B. Jozić, Split: Verbum, str. 5.

¹⁰⁰ Erazmo Roterdamski, *Kršćanski vladar*, str. 11.

¹⁰¹ Ibid., str. 13.

¹⁰² Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse." *Politička misao* 47, br. 2 (2010): 7-36. <https://hrcak.srce.hr/62934>, str. 20.

vladari i svi ostali trebali posjedovati. Ipak Grubiša piše da „*Erazmo ostaje ubilježen u povijesti političke misli kao najviša točka dosega kršćanskoga humanizma*“¹⁰³.

Prema naslovu djela, vidimo Erazmovu orijentiranost ka kršćanstvu. Svoj je „*Priručnik za kršćanskoga ratnika*“ također obilježio u formi priručnika, ali s kršćanskim pridjevom, upravo zbog borbe protiv gubitka pravih, istinitih kršćanskih normi i pravila te prihvaćanje simonija. To je zapravo i glavni razlog pisanja tih djela. Erazmo uzima svoje najjače oružje – pisanje, i time napada propadanje kršćanskoga puka, ali i njihovih nadređenih. Metodom „top-down“, odnosno odozgo prema dolje, on je vidio mladoga princa koji će, uz kršćanski odgoj, postati pravim vladarom koji će kod puka inspirirati povratak pravim kršćanskim načelima.

Sama je struktura knjige zanimljiva. Tako možemo primijetiti da je prvo poglavlje (koje se tiče obrazovanja i odgoja) najveće te zauzima gotovo polovicu knjige. Razlog je zapravo jednostavan. Erazmo u prvim godinama budućeg vladara vidi najviše prostora i najviše vremena za odgoj budućega vladara, a to i sam piše u prvome poglavlju: „*I stoga odmah, kao što kažu, još od povoja, vladarevo otvoreno i jednostavno srce mora biti ispunjeno zdravim mislima.*“ i „*Ništa ne ostaje tako duboko i postojano kao ono što se usadi u prvim godinama.*“¹⁰⁴ I danas se smatra da su prve godine života ključne za razvoj osobe. Grubiša također piše kako je Erazmova rasprava nesistematična i kako je njegov stil različit čak i od onodobnih spisa, no da je ipak to njegov osobni stil koji mu je i donio slavu¹⁰⁵.

Prije same rasprave, Erazmo svoje djelo posvećuje princu Karlu, unuku Maksimilijana Habsburškog te se poziva na Aristotela, Platona, Aleksandra Makedonskog i ostale kako bi se mladome princu što bolje prikazala vladarska funkcija te koji su se slavni muževi bavili filozofijom, odnosno vladanjem. Platonovo mišljenje da filozofi moraju biti vladari Erazmo pomalo izokreće te piše da vladati mogu i oni koji tijekom svoga vladanja prihvate filozofiju, ali ne onu koja se bavi metafizikom ili ontologijom, nego onom koja se bavi politikom¹⁰⁶.

Već na početku, Erazmo opisuje izborni tip vladavine te kako za vladara, kojeg se bira glasovanjem, birači moraju maknuti s uma njegov izgled ili pretke. Mora biti smiren i pronicljiv

¹⁰³ Ibid., str. 29.

¹⁰⁴ Erazmo Roterdamski, *Kršćanski vladar*, str. 89.

¹⁰⁵ Erazmo Roterdamski, *Kršćanski vladar*, str. 346.

¹⁰⁶ Ibid., str. 83.

kako ne bi postao tiranin. Tako vladanje uspoređuje s kormilarem kojeg neće pomorci izabrati zato što je bogat ili plemenita podrijetla, već zato što je najsposobniji za kormilom. Isto tako, narod mora izabrati najsposobnijeg vladara među sobom, a on mora posjedovati mudrost, pravednost, umjerenost i providnost¹⁰⁷. No, Erazmo je svjestan da je stvarnost takva da vladara ne bira narod, već da vladari dolaze dinastijski. Stoga odgoj i obrazovanje moraju biti na prvome mjestu kod vladarske obitelji kako bi njihov potomak što spremniji došao na svoje obećano mjesto. Erazmo primjećuje kako se onima koji su dali izniman doprinos domovini podižu kipovi, no da najveću čast moraju imati oni koji se brinu za kvalitetan odgoj vladara. U tome ne traže svoju korist, već samo vide ljubav prema domovini¹⁰⁸.

Prema Erazmovu obrazloženju, odgajatelj mora biti istovremeno strog kako bi „pripitomio“, ili, kako piše, „obuzdao“ mladenačku strast, ali i smiren kako ta strogoća i kazne koje bi možda podijelio ne bi bile previše oštre za mladoga nasljednika¹⁰⁹. Uz odgajatelja, Erazmo predlaže i najbolje od najboljih dadilja, no i shvaća važnost društva koje utječe na odgoj. Tako bi mladi princ trebao biti okružen samo najboljim i najplemenitijim društvom, a pijanice, laskavce i slične treba što dalje udaljiti. Možemo zaključiti da Erazmo zapravo vidi tri utjecaja na odgojenika. To bi bili roditelji koji su u ovome specifičnom slučaju kralj i kraljica, iako bi više uzimali u obzir kralja koji svojom pojavom zapravo predstavlja najvažniju figuru sinu. On bi svojim djelima i vrlinama u očima svoga nasljednika trebao biti uzor. Dalje je tu okolina u koju spadaju svi pomoćnici koji se brinu o odgojeniku, a koji također igraju važnu ulogu jer će mu u mladim danima oni svaki dan biti na raspolaganju i uz njega. Naposljetku, imamo odgajatelja koji bi uz kralja bio najvažnija osoba u prinčevoj mladosti. Odgajatelj je taj koji od mramora mora isklesati savršen kip, odnosno mora od neodgojenog i neobrazovanog dječaka napraviti savršenog vladara. Erazmo se tako pita: „*Ako se smrtnom kaznom osuđuje onaj tko krivotvori vladarev novac, koliku li je tek kaznu zaslužio onaj tko kvari vladarov um?*“¹¹⁰ Time aludira upravo na važnost odgajatelja koji bi u kraljevstvu imao najteži i najopasniji zadatak, a to je kvalitetan odgoj budućega vladara.

Erazmo, slično kao i Machiavelli, u ulizicama vidi opasnost po vladara i državu. Već od djetinjstva treba izolirati takve osobe od budućega vladara, kako se dijete ne bi, umjesto na istinu,

¹⁰⁷ Ibid., 87. str.

¹⁰⁸ Ibid., 87. str.

¹⁰⁹ Ibid., 93. str.

¹¹⁰ Ibid., str. 99.

naviknulo na slatke riječi i umiljavanje¹¹¹. Kako je povijest učila, mnogo je vladara imalo titule uz imena koja su slavila njegov lik. Erazmo pak apelira da se vladarima, umjesto „ulizivačkih titula“ nadjenu one koje će ih iznova podsjećati na njihov pravi put. Tako spominje „prečasni“, „najmarljiviji“, „najbolji“, dok kao loše titule spominje „slavni“ ili „trijumfator“ koje će vladara samo podsjećati na vrline koje su sekundarne za vladara, a vezane su uz rat¹¹².

Erazmo vladara upozorava i na knjige koje čitati. Iako priznaje antičke uzore, ipak ih uzima s dozom opreza. Takav savjet onda daje i vladaru: „...*taj koga čitaš je poganin, a ti koji čitaš si kršćanin. Kad i onaj mnogo toga ispravnoga govori, ipak ne daje dovoljno precizan primjer dobra vladara.*“¹¹³ Erazmo će i tu upozoriti da sve što čitamo moramo posavjetovati s Božjom riječi. No, ako bi ipak naše ruke listale događaje Erazmu nedragog Aleksandra Velikog ili Julija Cezara, ipak bismo mogli iz njihovih pogrešaka naučiti nešto, a njihova bismo dobra djela trebali pratiti i kopirati. Tako spominje vrlinu Aleksandra Velikog. On je poštivao vjeru i običaje naroda koje je pokorio te je tim potezom osigurao njihovu naklonost i poštovanje. Slično, dakle mora učiniti i vladar ako bi zaratio i pokorio države i narode. Nadalje, vladar koji ratuje vani mora putovati van svoje zemlje, što je prema Erazmu loš potez jer ipak „*matica stoji usred košnice, (...) tako i vladar mora uvijek biti viđen među svojimima.*“¹¹⁴

Osim mira i rata te odgoja i obrazovanja, Erazmo se dotiče i ekonomije, točnije poreza. Slično kao i Vrančić, on poreze vidi kao način da se narodu učini dobro, ali i da ga se okrene protiv sebe. Prema Erazmu, vladar bi trebao vladati bez naknade jer nema ništa plemenitije od čiste duše i ljubavi naroda. Slično kao i danas, plemenitost nečijeg zanimanja ne treba gledati u novcu, već u njegovoj koristi prema društvu. Tako je vladareva dužnost najplemenitija, bez obzira koliko on malo ili nimalo zarađuje¹¹⁵. Što se tiče poreza, Erazmo u njima vidi korist ako se oporezuje luksuz, odnosno bogati, dok u porezima na svakodnevne potrepštine poput kruha ili žita vidi samo način da se iz ionako siromašnoga naroda „iscijedi“ i ona zadnja kap koja je u njima.

Začudo, Erazmo poglavlju „o vladarevim dobročinstvima“ nije posvetio puno stranica kao ostalima, ali uzmimo u obzir da on zapravo o toj temi piše kroz cijelu knjigu. Vladar bi trebao

¹¹¹ Ibid., str. 185.

¹¹² Ibid., str. 193.

¹¹³ Ibid., str. 197. Erazmo vjerojatno tu najviše misli na Platona i Aristotela koji su u antici, ali i u renesansi sloville kao uzori na polju politike i umijeća vladanja.

¹¹⁴ Ibid., str. 210.-213.

¹¹⁵ Ibid., str. 223. Vrančić nam ne piše o zaradi koju bi vladar trebao imati.

pravedno dijeliti dobročinstva, ali ipak ostati oprezan prema onima kojima ih dijeli. Nikako ne bi trebao nekoga oskvrnuti da bi drugoga uzdigao jer to nije dobročinstvo, već zlo¹¹⁶. Što se tiče zakona, Erazmo je tu jasan. Prema njegovu sudu, postoji hijerarhija unutar kraljevstva pa tako zakone, one časne i pravedne, poštuje vladar. Zauzvrat, njega poštuju njegovi podanici, odnosno ostatak kraljevstva. Prema tome, vladar je slika i prilika onih zakona koje je donio. Dakle, dobri zakoni čine dobrog vladara, a loši zakoni lošega. Zanimljivo je da Erazmo neprestano donošenje novih zakona uspoređuje s bolesnikom kojemu se propisuje neprestano novi lijek bez da se zapravo vidi učinak onog starog¹¹⁷. Gomilanjem i nizanjem novih zakona iz dana u dan, stvorila bi se siva zona pogodna za kriminal pa zato Erazmo savjetuje što manje zakona, ali da su oni kvalitetni i sveobuhvatni.

Erazmo ljude uspoređuje sa životinjama pa tako plemenite životinje, poput konja, treba nagrađivati poslasticom da bi naveo na poslušnost. Slično je i s plemenitim ljudima, koji, pokazavši svoju poslušnost, moraju biti nagrađeni. Takve časne ljude poziva da ne traže nikakvu nagradu jer čine korist sebi, društvu, pa i kraljevstvu. Nasuprot tome, tvrdoglavi i lakomiji među ljudima trebaju biti kažnjeni, a Erazmo se ne odmiče ni od biča ni okova. Slično kao i magarci, trebaju biti podvrgnuti batinama kako bi postali poslušni¹¹⁸. Sve navedeno treba krenuti primjenjivati od najranije dobi – kazne i nagrade treba početi implementirati još u djetinjstvu jer će samo tako uspjeti funkcionirati u svijetu.

Erazmo je poznat po kritikama prema Crkvi pa i samom vladaru savjetuje da bi trebalo smanjiti broj samostana od kojih većina „besposličari“ i „trguje relikvijama“. Osim njih, zabranio bi i čuvare vila i konja, sluge, kamatare, svodnike i slične jer bi se ljudi previše bavili dokolicom, a to bi ih odvelo u grijeh¹¹⁹. Dakle, kod Erazma svako besposličarenje vodi u grijeh. Ne bismo smjeli pogriješiti i pomisliti da se tu ubraja i čitanje ili proučavanje tekstova jer je to zapravo učenje koje nas jedino može dovesti u viši stupanj postojanja i razmišljanja, a što smo spomenuli na početku ovog poglavlja.

¹¹⁶ Ibid., str. 233.

¹¹⁷ Ibid., str. 235.

¹¹⁸ Erazmo spominje još i životinje koje su između, ni plemenite ni tvrdoglave, a njih bi trebalo jednostavno nastaviti hraniti običnom hranom. Vjerojatno tako i ljude koji jednostavno žive normalnim životom, ostaviti ih da žive kako su i dosad. Ibid., str. 239.

¹¹⁹ Ibid., str. 244.-245.

Uz vladara, dakako služe i razni službenici koji bi trebali biti izabrani zbog svojih vrlina, poput mudrosti, poštenja i slično. Time bi državu, uz vladara, vodili vrli ljudi koji bi donosili dobre zakone, kvalitetno savjetovali vladara te uspjeli graditi dobrostojeću državu. Slično pišu i ostala dva autora koja obrađujemo u ovome radu, a prema tome možemo zaključiti kako je odabir ljudi koji bi vladali uz vladara iznimno bitan.

Zanimljiv je Erazmov dio koji govori o savezima. Naime, Erazmo u pisanim sporazumima i savezima vidi dozu nepovjerenja koja bi ugovorima samo potaknula rat ili sukob. Prema njemu, Krist je jedina prava veza između kršćanskih vladara. Uzmimo u obzir da Erazmo misli na istinske kršćanske vladare, a ne na one koji se samo tako prikazuju. Što se tiče ženidbe, Erazmo je tu iznimno liberalan za svoje doba. Već na početku devetog poglavlja kritizira ženidbu kako bi se očuvao ili sklopio mir. Smatra da se vladar treba oženiti ženom iz svojega kraljevstva, a ne tražiti je po tuđim zemljama. Nadalje, žena koja bi plemenitom i vrlom vladaru bila adekvatna ne treba biti plemenita roda ako ima sve vrline koje ima i vladar¹²⁰. U svome slobodnome vremenu, vladar nikada ne smije zaboraviti svoj posao. Uvijek u mislima treba imati svoju zemlju i svoje ljude te kako njima poboljšati život.

Erazmo donosi zanimljive citate poput Homerovog: „*Nije dolično da se tvrdom snu prepusti onaj kome su povjereni toliki ljudi i poslovi*“. Za tu izreku kaže da bi trebala biti uklesana na sve zidove kraljevskih palača¹²¹. Dakle, Erazmo vladaru ne daje prostor za odmor. Vladar mora uvijek gledati korist i dobrobit svoga naroda, a ne provoditi vrijeme zabavljajući se bespotrebnim ratovima ili kockanjem. Zadnje poglavlje u Erazmovom djelu opreka je prethodnom koje se bavi mirom. Iako Erazmo zazire od svakog rata, on je ipak tu temu obradio. Premda kršćanski pisci, poput Augustina, poneki rat vide kao pravedan, Erazmo se suprotstavlja tome jer, gdje god ginu kršćani, to se ne može nazivati pravednim. Zato vladar uvijek mora nastojati spriječiti rat, a ako to nikako ne može, onda ga mora što prije zaustaviti¹²². Jedino oružje koje Erazmo svojem kršćanskom ratniku daje jesu molitva i spoznaja samoga sebe¹²³. Kritizira i biskupe koji borave u

¹²⁰ Istro, str. 273.-277.

¹²¹ Ibid., str. 279.

¹²² Ibid., str. 289.-292.

¹²³ Erazmo Roterdamski, *Priručnik kršćanskoga ratnika*, str. 8.

utvrdama te ih naziva huškačima. Prema tome, on bi i Fausta Vrančića, koji je vršio dužnost svećenika i zapovjednika Vezsprema, vidio kao lošeg kršćanina¹²⁴.

Zaključno, prema Grubišinoj podjeli Erazma možemo staviti u red kršćanskih humanista. Naravno, Erazmova kršćanska razmišljanja u njegovu djelu mogu biti realizirana jedino ako sloj društva koji čini Crkva ponovno prihvati vrijednosne postavke na kojima je i nastalo. Prema Grubišinu sudu, Erazmo je bio pažljiviji na peru od Machiavellija da ga ne bi osudili za protestantsku obnovu toga doba. No, unatoč tome postao je jedan od „titana renesanse“¹²⁵. Ako bismo se ikada našli u nedoumici kako postupati, onda bi se Erazmova djela mogla, prema Joziću mišljenju, shvatiti kao „svojevrсна terapija suvremenom, često dezorijentiranu i izmanipuliranu čovjeku i društvu“. Tako bi se njegova djela, kao i Vrančićevo, mogla koristiti i u sadašnjici, bez obzira na vremenski i prostorni kontekst tih djela¹²⁶.

¹²⁴ Vesely L. Filozofija Fausta Vrančića [Završni rad]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija; 2019 [pristupljeno 17.12.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:551751> str. 7-8.

¹²⁵ No ipak je bio osuđen za podupiranje protestanata. Grubiša u „titane“ stavlja i Thomasa Morea i njegovu Utopiju, no kojom se ovaj rad ne će baviti. Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse." Politička misao 47, br. 2 (2010): 7-36. <https://hrcak.srce.hr/62934>, str. 29.

¹²⁶ Erazmo Roterdamski, *Priručnik kršćanskoga ratnika*, str. 11.

7. Faust Vrančić i njegovih „10 zapovijedi za vladara“

Faust Vrančić i njegove etičke i političke ideje nisu toliko istražene i popularne koliko njegova zanimanja za prirodne znanosti. Najpoznatiji nam je kao tvorac dotad nedovoljno istraženih konstrukcija mostova, ali i kao jedan od pionira koji su usavršavali padobran. Kao student, provodio je vrijeme u inozemstvu, studirajući na renomiranim sveučilištima u Italiji, Njemačkoj i Francuskoj i to većinom pod pokroviteljstvom svojega ujaka, poznatog biskupa Antuna Vrančića, koji je zapravo bio mecena više pronicljivih mladića¹²⁷. Faust se zasigurno najviše obrazovao i napredovao upravo kod strica.

Faust Vrančić je klasični primjer renesansnog čovjeka čija zanimanja ne staju na jednoj profesiji, nego se šire, ali i isprepliću s desetak ostalih. Rođen na simboličan dan, 1. siječnja 1551. godine, Faust započinje svoj život u Šibeniku. Tu će svojom voljom biti i pokopan 1617. godine, zaduživši svijet svojim izumima i mislima pretočenim u pisanu riječ. Faust je, osim prirodnih znanosti, razvio i zanimanja za humanističke discipline, ali i za religiju. Zaređuje se za svećenika i uskoro postaje biskup. Čak je ispunio i Platonov san o filozofu-vladaru postavši zapovjednikom Veszprema. Kasnije čak postaje i savjetnik caru Rudolfu II.¹²⁸. Godinama poslije, piše svoja kapitalna djela, a to su: „*Rječnik pet najuglednijih europskih jezika: latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, dalmatinskoga i mađarskoga*“ objavljen 1595., „*Logika*“ objavljena 1608., zatim „*Kršćanska etika*“ 1610. i otprilike u isto vrijeme i svjetski poznato djelo „*Machinae novae*“¹²⁹.

U ovome ćemo se radu baviti etičkim i političkim postavkama Vrančićeva djela. Vrančićeva „*Kršćanska etika*“ objavljena je pod pseudonimom. Čvrljak vjeruje da je razlog tomu Vrančićeva nesigurnost kao filozofskog pisca¹³⁰. Vrančićevo zanimanje za etičke i političke probleme vjerojatno izvire iz već spomenute uloge zapovjednika i biskupa gdje se morao susresti, ne samo s vjerskim i vojnim pitanjima, nego i etičkim, a koja su blisko povezana. Čak su i njegove „*Machinae novae*“ zapravo pokušaj da se ljudima u neku ruku pomogne, stvarajući, primjerice

¹²⁷ Vesely L. *Filozofija Fausta Vrančića* [Završni rad]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija; 2019 [pristupljeno 17.12.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:551751> str. 7-8. Novaković, D., „Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić“, str. 8. -9.

¹²⁸ Ibid., str. 8.

¹²⁹ Ibid..

¹³⁰ Krešimir Čvrljak (1996.) *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života: u retrospekciji i kontinuitetu prosudbenih odjeka ranije i kasnije filozofske tradicije*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 41.

sigurnije mostove, ali ujedno stvarajući i više slobodnog vremena koje je onda moglo biti upotrijebljeno za molitvu ili moralno djelovanje¹³¹. Njegova je etika, dakle dokaz kako se pozabavio i samim temeljima ljudskoga djelovanja¹³². I Čvrljak to podupire pišući: „*Osim što se znao padobranom otrgnuti od zemlje, učinio je to i svojim etičkim uzletima put neba.*“¹³³ Neodvojivost etike i politike kod Fausta vidimo i u pisanju svojih zapovijedi na kraju *Etike*. Možemo zaključiti kako je kršćanski način života nužan za vladara koji želi biti omiljen i narodu i Bogu.

Nadalje, prihvaćajući Božju riječ, vladar vlada uz pomoć Boga i to mu daje snagu te razum da njegova vladavina bude kreposna, a narod zadovoljan. Prema Čvrljkovu stajalištu, te su političke zapovijedi namijenjene svim vladarima te ih zato nije nikome ni posvetio¹³⁴, vjerojatno kako bi svi vladari mogli pronaći uzor u tim riječima zamislivši idealnog kršćanskog vladara. Kako je njegov politički dekalog sastavljen i pisan uz *Etiku* koja je posvećena „malenima“, odnosno onima koji nisu filozofi i ostali visoko školovani „muževi“, možemo zaključiti da je njegovo djelo vjerojatno posvećeno svim početnicima koji se možda dvoume u svoje sposobnosti te da, uz njegove skromne riječi, mogu ponešto naučiti. Također, možemo zaključiti da je baš simbolično odabrao broj deset kao broj zapovijedi koje vladar mora poštivati upravo prema biblijskim deset Božjih zapovijedima. Time je možda htio pokazati ono božansko u vladanju, ali i kolika odgovornost leži u vladanju. Prema kriterijima žanra koje smo obradili u poglavljima ranije, Faustovo djelo možemo zasigurno smjestiti u isti kontekst. Djelo je savjetodavno i pedagoško, posvećeno vladarima te govori o političkim, ekonomskim i inim problemima s kojima bi se vladar mogao susresti.

Kao prvu zapovijed, vjerojatno jer je najvažnija, Vrančić savjetuje vladaru da na prvome mjestu, „*sveudilj*“, uvijek ima Boga. On je taj od kojeg traži savjet i pomoć, a sva svjetovna djela moraju Ga slaviti jer će On donijeti dobro svome narodu koji mu je povjeren¹³⁵. Tako vladara svrstavamo ispod Boga, odnosno nije uz Njega ili nad Njime, već je Bog vladaru nadređen, nikako obrnuto. Vladar, dakle mora imati bojazan i poštovanje prema Bogu. Bog je prvi i najveći mentor

¹³¹ Kod Erazma smo vidjeli da višak slobodnog vremena vodi u grijeh što je u suprotnosti s Vrančićevom tezom.

¹³² Vesely L. *Filozofija Fausta Vrančića* [Završni rad]. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija; 2019 [pristupljeno 17.12.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:551751> str. 18.

¹³³ Krešimir Čvrljak, *Kršćanska etika Fausta Vrančića...*, str. 47.

¹³⁴ *Ibid.*, str. 115.

¹³⁵ *Ibid.*, str. 117.

jer Njega prvog pitamo za pomoć i savjet, kroz molitvu. Tako Čvrljak kaže da će tako vladar vladati zajedno s Bogom i da će svjetovne savjetnike morati ponekad i ignorirati¹³⁶.

Drugi zakon vladaru savjetuje da često razmišlja o svome položaju i o drugim vladarima, odnosno njihovim dužnostima¹³⁷. Vrančić time vladara potiče da pokuša doći do spoznaje ideje vladara te onih vrлина koje se vežu uz tu funkciju, ali i da empirijski, kroz primjere drugih vladara, uvidi što su pogrešno, a što ispravno činili za dobrobit svoje zemlje i naroda. Osim toga, vladar mora razmišljati i o širenju katolicizma, pravde te kako će to obogatiti njegovu zemlju i narod. Također, tu mora uzeti i savjet časnih i poštenih ljudi. Na to će se nadovezivati u kasnijim naputcima. Taj je savjet čest kod ostalih autora sličnih naputaka.

Treći zakon govori o zadržavanju, odnosno održavanju vladareva kraljevstva. Tako mu Vrančić savjetuje da u državne službe i vijeća postavi ljude koji su vjerni Bogu, ali koji su „razboriti“ te kako njihova obiteljska loza nije bitna za obavljanje poslova. Škrti, pohlepni i neznalice moraju se maknuti (i katkad kazniti) jer jedino će tako kraljevstvo biti sigurno i sretno. Čvrljak Vrančiću kao opreku stavlja Aristotela koji je, pak smatrao da oni plemenita roda jedini mogu biti dio vlasti¹³⁸. Naravno, oni plemenita roda, prema Aristotelu, jesu oni koji su to i dokazali svojim dijelima, odnosno koji imaju vrline te time i zaslužuju biti na visokim državnim položajima. Možemo reći kako je Aristotel usporedio vrline s fizičkom ljepotom, a prema tome su politika i estetika usko povezane jer ružan čovjek ne može biti vladar¹³⁹. Time je Vrančić u politiku, dakako ne prvi, unio mišljenje kako ne moraju samo oni plemenita roda voditi državu, već oni koji su se pokazali podobnima, prema svojim vrlinama. Usporedivši to s njegovim etičkim spisom, vidimo da Vrančić vrline vidi kao sile koje čovjeka tjeraju od zla, a vode k ljubavi, odnosno dobroti¹⁴⁰.

Nadalje, četvrta zapovijed govori vladaru da iste te, vrle ljude, postavi kao ambasadore u strane zemlje, ali i kao namjesnike u njegovim pokrajinama. Sve to trebalo bi omogućiti savršeno funkcioniranje države. To je čest savjet u takvim djelima, što nam govori da se kroz čitavu povijest gledalo „s kim si, takav si“, odnosno da će nas ljudi smatrati onakvima kakvima smatraju naše bliske prijatelje, odnosno savjetnike. Sve smo to uvidjeli i kod Machiavellija i Erazma. Nadalje,

¹³⁶ Ibid., str. 117-118.

¹³⁷ Ibid., str. 118.

¹³⁸ Ibid., str. 120.

¹³⁹ Ibid., str. 120. prema Nikomahova etika IX, 1172a, 3-4 te I, 1099b 16.

¹⁴⁰ Ibid., str. 120.-121., Vesely L. Filozofija Fausta Vrančića

kod Vrančića vidimo i dozu opreznosti kada savjetuje da „*svoje namisli neka ne otkrije ni onim najbližima*“, očito kako bi njegovi planovi ostali skriveni sve dok se ne posavjetuje prvo s Bogom, a onda sa svojim savjetnicima¹⁴¹. No, vladar bi svejedno morao dopustiti da ga se opominje ako to dovodi do većeg blagostanja njegove države.

Peta se zapovijed tiče odgoja mladeži, i to one velikaške. Time zapravo „potkopava“ svoje riječi koje je zapisao u drugoj zapovijedi. To primjećuje i Čvrljak koji, po tome zaključuje povlaštenost plemenitaša u odnosu na ostatak¹⁴². Upravo će na dvoru ta mladež biti odgajana u duhu vremena i u skladu s njihovim dužnostima i rodom. Tamo će vježbati za rat, ali i za mir, sve da bi, kako Vrančić piše, „*valjano obnašala sve državne službe*“¹⁴³. U obzir što sve mladići toga doba moraju naučiti i izvježbati da bi bili dostojni buduće službe ulazi sigurno obvezna lektira u vidu poezije, ali i vojni, politički i ostali priručnici. Također, možemo pretpostaviti kako u odgoj ulaze i razne tjelesne vježbe poput jahanja, mačevanja, plesanja, a možda i hrvanja.

Šesti se zakon odnosi na sudove i zakone. Prema Vrančićevu stajalištu, vladar je taj koji primjerom pokazuje pravednost, a sudovi ga moraju pratiti. Također, mora spriječiti bilo kakvo darivanje sudova, odnosno u korijenu srezati bilo kakvu korupciju i mito. Isto tako, vladar mora spriječiti korist jačega nad slabijim. To će uspjeti donoseći mudre i nedvosmislene zakone kojima će biti „*njihov strog čuvar*“¹⁴⁴.

Sedmi je zakon posvećen ratnim vremenima. Tako Vrančić vladarima savjetuje da uvijek budu spremni za rat. Svi mladi trebaju biti popisani i spremni za moguće napade, a za to će poslužiti iskusni vojskovođe i generali. Zemlja te njeni gradovi i utvrde moraju biti opskrbljeni oružjem i namirnicama¹⁴⁵. Vrančić je zasigurno svoje vrijeme koje je proveo kao zapovjednik Vezprema dobro iskoristio te naučio tajne zanata. Naravno da je sve gore navedeno iznimno teško logistički izvesti, no domovina se brani srcem. Svakako da priprema mora postojati, ali se ljudi, ako nisu zadovoljni svojim vladarem, zakonima i svemu onome o čemu je Vrančić ranije pisao, neće s istim žarom boriti protiv nadolazećeg neprijatelja. Iste riječi čitamo i kod Machiavellija.

¹⁴¹ Ibid., str. 121.

¹⁴² Ibid., str. 122.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid., str. 122-123.

¹⁴⁵ Ibid., str. 123.

Sljedeći je zakon svojevrsno upozorenje vladaru da nikako ne dopusti krađu crkvenih dobara da bi bila korištena u sekularne potrebe, primjerice u svrhu rata. Taj se osmi zakon nadovezuje na prijašnji. Vrančić je bio svjestan da je u ratu sve dopušteno te upozorava vladara da, bilo u napadačkom ratu ili u obrambenom, ne dopušta da se religijske institucije i dobra koriste za svjetovne potrebe¹⁴⁶. Nadalje, vladar ne smije dijeliti svećeničke i biskupske titule kao darove, već, slično kao i u trećem i četvrtom zakonu, te službe moraju biti rezervirane samo za one koji su iskreni vjernici i pobornici katoličke vjere.

Pretposljednji zakon tiče se gospodarstva i ekonomije. Tako vladar mora osnovati komisiju koja će utvrditi realne cijene, ovisno o vremenu i prilici. Također, mora pratiti i regulirati trgovinu i obrte kako bi njegov narod prosperirao¹⁴⁷.

Dolazimo i do posljednjega zakona koji je, također vezan uz gospodarstvo i financije. Vrančić tako piše da bogati ne smiju biti povlašteni u odnosu na siromašne u smislu poreza i ostalih nameta. Kako i sudovi i zakoni u šestom zakonu, tako i nameti u zadnjem zakonu ne smiju biti veliki teret onim najslabijima i najsiromašnijima. Vraćajući se na ratne pripreme, Vrančić savjetuje vladaru da stane na kraj krađama te da račune svoga kraljevstva pregledava s oprezom, a višak da ostane kao rezerva za krize i ratove¹⁴⁸.

Sve u svemu, Vrančićev politički dekalog možemo svrstati u žanr „ogledala za vladare“ jer nudi vladarima korisne savjete na svim društvenim i vojnim poljima, a djelo služi i kao pedagoški priručnik. Time Vrančića možemo svrstati u pisce kršćanskoga humanizma, kao i Erazma Roterdamskog jer vladar ujedno mora biti oličenje svih kršćanskih vrлина. Kao rezultat kršćanskoga humanizma, Grubiša vidi politički utopizam koji slijede Thomas More i Frane Petrić¹⁴⁹. Uzevši u obzir da je Vrančić svoje političko djelo stavio na kraj svojeg djela o etici, možemo zaključiti kako su, prema njemu, te dvije discipline povezane i podjednake. Nadalje, povezanost te dvije discipline nije slučajna jer su obje, prema Aristotelu, praktične filozofije, odnosno one kojima djelujemo. Uz njih stavljamo i ekonomiju, koju je Vrančić i obradio u drugoj

¹⁴⁶ Ibid., str. 124.

¹⁴⁷ Ibid., str. 125-126.

¹⁴⁸ Ibid..

¹⁴⁹ Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse.", str. 21, 29.-31. Kukoč u svome članku pak negira svrstavanje Petrićeva *Sretnoga grada* u utopijski žanr. Kukoč, Mislav. "Mediterranske utopije." *Filozofska istraživanja* 37, br. 2 (2017): 239-252. <https://doi.org/10.21464/fi37203>.

cjelini knjige. Slično ćemo vidjeti kod svih pisaca „zrcala za vladare“. Dakle, svi renesansni pisci toga žanra vide poveznicu između etike i politike te svoja djela temelje na toj poveznici.

8. Zaključak

Ovaj se rad bavi usporedbom političkih djela poznatih renesansnih autora Niccola Machiavellija i Erazma Roterdamskog. Na njihovu smo razinu pokušali staviti i hrvatskog renesansnog filozofa i znanstvenika Fausta Vrančića s njegovim djelom „Politički dekalog“. Isprva smo odredili sam pojam i trajanje razdoblja renesanse i njene glavne značajke. U tom smo poglavlju iznijeli mišljenja različitih autora. Kao zaključak možemo uzeti da je renesansa razdoblje u ljudskoj povijesti koje je započelo preporod antičkog razmišljanja i znatiželje.

Zatim smo odredili žanr koji svoj vrhunac dostiže u renesansi, a to je žanr *specula principum*, odnosno „ogledala za vladare“ u kojem smo naveli primjere iz antičke, srednjovjekovne i novovjekovne povijesti. Njihova glavna zadaća bila je pedagoški podučiti mlade prinčeve i vladare kako se pripremiti za vlast. U njima nalazimo i primjere dvorskog ponašanja, kao i onog ratnog. Kroz razne smo autore uvidjeli kako je taj žanr bio popularan u renesansi, ali da je svoje početke imao u srednjem vijeku, no razlika se vidi u argumentima – dok srednjovjekovni pisci veličaju Boga, ili u islamskim spisima Alaha, poneki novovjekovni pisci od toga odstupaju.

Zatim smo obradili Castiglionea i njegovo djelo „Dvoranin“ koje nam je pomoglo dodatno objasniti spomenuti žanr upravo zbog svoje humanističke strane. Kroz dijalog s obrazovanom elitom, on dolazi do zaključaka kako se pravi dvoranin treba ponašati. Slične postavke vidimo u ostalim djelima koje smo obradili.

Nadalje, obradili smo Machiavellija i njegovo najpoznatije djelo „Vladar“. U tome djelu vidimo odstupanje od klasičnog pisanja „ogledala za vladare“ jer Machiavelli vladaru ne savjetuje uvijek moralno postupanje, nego savjetuje da radi samo u korist vlasti. No, to ne znači da vladar ne gleda korist svoga naroda. Iako su Machiavellija kroz povijest, ali i danas, smatrali beskrupuloznim i nemilosrdnim, ipak ga današnja znanost pokušava rehabilitirati.

Djelo Erazma Roterdamskog „Kršćanski vladar“ odličan je primjer spomenutog žanra jer je u njemu pedagoški i filozofski objašnjeno ono što bi mladi vladar trebao naučiti da bi uspješno vladao. Erazmo odstupa od Machiavellija i vladaru savjetuje neiscrpno čitanje knjiga koje bi mu ojačale duh, no uvijek s oprezom, ali da mu uvijek i svagda mora na umu biti Bog.

Na kraju smo obradili Fausta Vrančića i kratko djelo na kraju njegove „Etike“ koje nije detaljno istraženo u literaturi, ali zasigurno spada u obrađeni žanr. Njegovih deset zapovijedi za vladanje možemo usporediti s deset Božjih zapovijedi. One nisu dugačke, ali su konkretne. Ostaje za promišljanje zašto Vrančić nije podulje elaborirao svoje misli, ali one, koliko god malene bile, zaslužuju svoje mjesto u povijesti političke filozofije.

Literatura

1. Baldesar Castiglione (1964./ 1986.) *Dvoranin*, preveo F. Čale, Zagreb: Cekade.
2. Barišić, P. (2016.) *Ideal vladavine puka*, Uvod u filozofiju demokracije, Zagreb/ Split: Hrvatsko filozofsko društvo.
3. Blaydes L., Grimmer J., McQueen A. „Mirrors for Princes and Sultans: Advice on the Art of Governance in the Medieval Christian and Islamic Worlds.“ *The Journal of Politics*, 80. br. 4. (2018.), str. 1-2.
4. Blažević, R. (2022.) *Filozofija politike, Povijesni pregled i temeljni pojmovi*, Zagreb: Tim press.
5. Buescu A. I. „The utopia of a perfect prince: recurrences in modern Europe's 'Mirrors for the prince'“. *History of European Ideas* 16. br. 4-6 (1993) str. 599-600.
6. Čvrljak K. (2008.) *Uvod u filozofiju renesanse*, Biblioteka Filozofija, Zagreb: Hrvatski studiji.
7. Čvrljak, K. (1996.) *Kršćanska etika Fausta Vrančića kao filozofija života: u retrospekciji i kontinuitetu prosudbenih odjeka ranije i kasnije filozofske tradicije*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
8. Erazmo Roterdamski (1503./2022.) *Priručnik kršćanskoga ratnika*, preveo B. Jozić, Split: Verbum.
9. Erazmo Roterdamski (1753./ 2011.) *Kršćanski vladar*, preveo H. Šugar, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
10. Filipović, V. (1956.) *Filozofija renesanse*, Zagreb: Matica Hrvatska.
11. Grubiša, D. (2000.) *Politička misao talijanske renesanse*, Zagreb: Barbat.
12. Grubiša, Damir. "Četiri orijentacije u političkoj misli europske renesanse." *Politička misao* 47, br. 2 (2010): 7-36. <https://hrcak.srce.hr/62934>
13. Grubiša, Damir. "Machiavelli kao teoretičar građanske vladavine." *Politička misao* 20, br. 4 (1983): 96-109. <https://hrcak.srce.hr/114235>
14. Kukoč, Mislav. "Mediteranske utopije." *Filozofska istraživanja* 37, br. 2 (2017): 239-252. <https://doi.org/10.21464/fi37203>.

15. Matijaš, Elena. "Mračne osobine ličnosti i uspješno vodstvo : isplati li se biti loš?." *Obrazovanje za poduzetništvo - E4E* 12, br. 2 (2022): 95-104. <https://doi.org/10.38190/ope.12.2.3>
16. Nerkez Smailagić, N. (1970.) *Historija političkih doktrina*, Zagreb: Naprijed.
17. Niccolo Machiavelli (1938./ 1983.) *Vladar/ Mandragola*, prev. I. Frangeš, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
18. Niccolo Machiavelli (1938./ 2020.) *Vladar ili de principatibus*, prev. D. Grubiša, Zagreb: Disput.
19. Novaković, D. (1995.) *Sentimentalni odgoj. Antun i Faust Vrančić*, Šibenik: Gradska knjižnica Juraj Šižgorić.
20. Renesansa. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 22. 3. 2022. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52451>
21. Shephard, T. „A Mirror for Princes: The Ferrarese Mirror Frame in the V&A and the Instruction of Heirs“. *Journal of Design History*, 26, br. 1. (2012.), str. 104- 105.
22. Skinner Q. (2000.) *Machiavelli, A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
23. Skinner Q. (2002.) *Visions of Politics, Volume 2: Renaissance Virtues*, Cambridge: Cambridge University Press.
24. Sunajko, Goran. "Knjiga koja je zauvijek promijenila pojam politike: u povodu petsto godina Mac.hiavellijeva Vladara." *Studia lexicographica* 7, br. 1(12) (2013): 117-131. <https://hrcak.srce.hr/128749>.
25. Sunajko, Goran. "Prilog Držićevu razumijevanju teorije države i politike njegova doba." *Studia lexicographica* 5, br. 2(9) (2011): 177-194. <https://hrcak.srce.hr/114409>.
26. Vesely L. *Filozofija Fausta Vrančića [Završni rad]*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija; 2019 [pristupljeno 17.12.2022.] Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:551751>
27. Vranicki, P. (2001.) *Filozofija Historije, od antike do devetnaestoga stoljeća*, Zagreb: Golden Marketing.